

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI

2011-2018.

Stavovi i mišljenja izneseni u ovoj publikaciji su stavovi autora i ne odražavaju nužno politike i stavove UNICEF-a.

ALTERNATIVNI IZVJEŠTAJ O STANJU PRAVA DJETETA U BOSNI I HERCEGOVINI

2011-2018.

Uz podršku UNICEF-a BiH

**Oktobar, 2018.
Mreža NVO
“Snažniji glas za djecu”**

Sadržaj

PRIPREMA IZVJEŠTAJA.....5

1 GENERALNE MJERE IMPLEMENTACIJE.....6

RATIFIKACIJA MEĐUNARODNIH DOKUMENATA ZA LJUDSKA/DJEČIJA PRAVA.....	6
USKLAĐIVANJE I PRIMJENA ZAKONA U SKLADU S KONVENCIJOM O PRAVIMA DJETETA.....	6
STRATEŠKI DOKUMENTI U BOSNI I HERCEGOVINI.....	7
KOORDINACIJA ZA PRAĆENJE OSTVARIVANJA PRAVA DJETETA.....	7
PRIKUPLJANJE PODATAKA O DJECI U OKVIRU NADLEŽNIH INSTITUCIJA.....	8
BUDŽETIRANJE ZA DJECU.....	8
SARADNJA DRŽAVE S NVO-IMA KOJI PRUŽAJU PODRŠKU DJECI.....	9
SARADNJA DRŽAVE S MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA.....	9
INSTITUCIJA OMBUDSMAN.....	10
INFORMISANJE O KONVENCIJI O PRAVIMA DJETETA.....	10
IZVJEŠTAVANJE KOMITETU ZA PRAVA DJETETA UJEDINJENIH NACIJA.....	11

2 OPĆI PRINCIPI.....12

3 GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE.....14

4 PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNE MJERE ZBRINJAVANJA.....16

RAD CENTARA ZA SOCIJALNI RAD.....	17
DJECA LIŠENA PORODIČNOG OKRUŽENJA: ALTERNATIVNA BRIGA.....	18
INSTITUCIONALNI SMJEŠTAJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA.....	19
USVAJANJE DJECE.....	20
SMJEŠTAJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA U DRUGU PORODICU – STARATELJSTVO.....	21
HRANITELJSTVO.....	22
DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU.....	22
TJELESNO KAŽNJAVANJE DJECE.....	23
PRAVO NA ZAŠTITU OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA.....	24
OSTALI OBLICI NASILJA NAD DJECOM.....	26

5 ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA.....29

ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENE USLUGE.....	29
------------------------------------	----

STANJE URANOM ZAGAĐENIH PODRUČJA	31
ZDRAVLJE ADOLESCENATA	32
KONZUMIRANJE DUHANA I DUHANSKIH PRERAĐEVINA.....	32
ŽIVOTNI STANDARD.....	33

6 OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI36

PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI	37
OSNOVNO I SREDNJE OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI	38
POLOŽAJ DJECE PRIPADNIKA ROMSKE NACIONALNOSTI U OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI.....	39
KVALITETA OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI	40
OBRAZOVANJE O LJUDSKIM PRAVIMA I MIRU U BOSNI I HERCEGOVINI	41

7 MJERE POSEBNE ZAŠTITE43

DJECA MIGRANTI, TRAŽIOCI AZILA I IZBJEGLICE.....	43
DJECA U ORUŽANIM SUKOBIMA.....	44
EKONOMSKA EKSPLOATACIJA I DJECA S ULICE	44
PRODAJA, TRGOVINA I OTMICA DJECE	46
MALOLJETNIČKO PRAVOSUĐE.....	47

SPISAK SKRAĆENICA51

PRIPREMA IZVJEŠTAJA

Alternativni izvještaj o implementaciji Konvencije o pravima djeteta u BiH nastao je kao dio procesa periodičnog izvještavanja Komitetu UN-a za prava djeteta, koji realizuju nevladine organizacije koje rade s djecom i za djecu. Na njegovoj izradi radile su nevladine organizacije, članice Mreže "Snažniji glas za djecu". Izvještaj je sastavljen od nalaza dvogodišnjeg monitoringa koji se odvijao uz podršku UNICEF-a u BiH, i procesa za dopunu ovih nalaza koji je u 2018. godini također podržao UNICEF. Monitoring je bio zasnovan na praćenju implementacije preporuka UN Komiteta za djecu koje su bile dostavljene BiH nakon pregleda kombinovanog drugog, trećeg i četvrtog periodičnog izvještaja BiH 2012. godine. Ovaj proces bio je praćen i direktnim uključivanjem djece u planiranje i realizaciju istraživanja njihovih stavova i iskustava, a nalazi dječijih aktivnosti bit će dostavljeni Komitetu kao poseban dječiji prilog. Oba procesa su u 2018. godini imala dopunske aktivnosti, kako bi se pokrio period od 2016. godine do sada, i kako bi se dao osvrt na državni izvještaj dostavljen Komitetu i objavljen javnosti ranije.

U cijelom procesu, iz mreže su, a nakon izražavanja interesa za učešće u njemu, učestvovali profesionalci iz organizacija: "Naša djeca" iz Sarajeva, "Zemlja djece u BiH" iz Tuzle,

"ToPeer" iz Doboja, "Svjetionik" iz Prijedora i "Zdravo da ste" iz Banje Luke. Proces je koordinirala organizacija "Naša djeca" Sarajevo, koja koordinira i rad Mreže "Snažniji glas za djecu", uključujući i konsultujući i sve ostale zainteresovane organizacije iz mreže. Pored spomenutog izvještaja za dvogodišnji period, koji je bio baza za finalizaciju alternativnog izvještaja, organizacije su u dvomjesečnom istraživačkom radu za dopunu koristile i državni izvještaj, sve dostupne analize i podatke za referentni period, kao i odgovore na konkretne upite o realizaciji preporuka UN Komiteta o pravima djeteta koji su dostavljani odgovornim akterima u BiH. Trudili smo se da ne ponavljamo podatke koji su dostavljeni u državnom izvještaju, osim u slučajevima kada su naše informacije bile drugačije. Osnovna namjera nam je bila da osvijetlimo područja u kojima je potrebno jače djelovati u primjeni zakonodavnog okvira u svakodnevnom životu djece i njihovih porodica u BiH, kao i područja u kojima je potrebno unaprijediti i sam zakonski okvir kako bi se još više približio međunarodnim standardima za zaštitu prava djeteta. Nadamo se da će predložene preporuke naći svoje mjesto u završnim preporukama UN Komiteta za prava djeteta za BiH i naredni period našeg zajedničkog djelovanja na unapređenju kvaliteta života i poštovanja prava djece u BiH.

GENERALNE MJERE IMPLEMENTACIJE

RATIFIKACIJA MEĐUNARODNIH DOKUMENATA ZA LJUDSKA/DJEČIJA PRAVA

U izvještajnom periodu Bosna i Hercegovina potpisala je Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama (OP3) uz Konvenciju o pravima djeteta u julu 2017., a ratifikovala u februaru 2018. Ovome su

doprinijele i zagovaračke aktivnosti članica Mreže nevladinih organizacija "Snažniji glas za djecu" u Bosni i Hercegovini i Save the Children kancelarija za sjeverozapadni Balkan.

USKLAĐIVANJE I PRIMJENA ZAKONA U SKLADU S KONVENCIJOM O PRAVIMA DJETETA

Jedna od prvih preporuka UN Komiteta za prava djeteta Bosni i Hercegovini je donošenje sveobuhvatnog Zakona o djeci na državnom nivou. Međutim, u sadašnjem kontekstu državnog uređenja, izgledi za implementaciju ove preporuke su mali. Stanje je takvo da se do sada uspostavljene institucije i doneseni zakoni i strategije na državnom nivou osporavaju.

U Bosni i Hercegovini zakon je u većoj mjeri usklađen s Konvencijom, ali njegovo provođenje i dalje ostaje problem. Kako je i navedeno u Državnom izvještaju, Savjet/Savjet/Vijeće za djecu BiH pokrenulo je nekoliko inicijativa za izmjene i dopune zakona, a do oktobra 2018. usvojene su izmjene i dopune Krivičnog zakona RS-a kojim je formirana posebna grupa krivičnih djela protiv seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece, kojima je obljuba djeteta do 15 godina apsolutno zabranjena i za šta je predviđena

najmanja kazna zatvora u trajanju od osam godina. Uvedena su i nova krivična djela kao što je iskorištavanje djece za pornografiju, pornografske predstave, a u grupi krivičnih djela protiv braka i porodice uvedena su dva nova krivična djela – napuštanje djeteta i povreda privatnosti djeteta. U Federaciji BiH nije ništa učinjeno na unapređenju i harmonizaciji krivičnog zakonodavstva. U okviru socijalne reforme u FBiH tek su predložena nova zakonska rješenja u oblasti zaštite porodice s djecom, pa se novim Nacrtom zakona o zaštiti porodica s djecom FBiH utvrđuje jednak minimum dječijeg dodatka na nivou cijele FBiH, kao i porodijskih naknada za nezaposlene porodilje koji bi trebao okončati višegodišnju diskriminaciju djece i porodilja s obzirom na prebivalište. Značajni pomaci napravljeni su i donošenjem novog Zakona o dječijoj zaštiti RS-a kao i Zakona o fondu solidarnosti za dijagnostiku i liječenje oboljenja, stanja i povreda djece u

inostranstvu, te dopuna Zakona o osnovnom vaspitanju i obrazovanju, koji prvi put uređuje pitanje vanrednog polaganja/sustizanja razreda osnovne škole.

Pored usklađivanja zakona s Konvencijom

u ostvarivanju zakonima utvrđenih prava važnu ulogu igraju podzakonski akti, koji se ne donose u zakonom predviđenom roku, a to dovodi u pitanje ostvarivanje prava djeteta po tom osnovu.

STRATEŠKI DOKUMENTI U BOSNI I HERCEGOVINI

Najvažniji strateški dokument koji se tiče djece u BiH, Akcioni plan za djecu 2015.–2018. usvojen je na 9. sjednici Vijeća ministara BiH održanoj 2. juna 2015. godine. Opći cilj Akcionog plana za djecu je: realizacija specifičnih ciljeva i datih mjera za 2015.–2018. godinu radi provođenja Konvencije o pravima djeteta, uz poštivanje preporuka Komiteta za prava djeteta. Iako i ovaj Akcioni plan zagovara multidisciplinarni pristup i uključivanje svih potencijala društva u razvijanje dobro promišljene akcije kojom bi se unaprijedili uslovi življenja u interesu razvoja djeteta, on nije prihvaćen u entitetu RS-a.

Odgovori koje je Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH dobilo nakon dostavljanja inicijativa i traženja podataka o realizaciji pojedinih mjera u toku 2015. i prvog kvadranta 2016. godine pokazuju veoma skromnu zainteresovanost nadležnih ministarstava, zvaničnih institucija, lokalnih zajednica, Institucije ombudsmana i nevladinih organizacija i medija u FBiH. Što se tiče

Republike Srpske, potpuno je izostala reakcija nadležnih ministarstava i državnih institucija. Izuzetak čine dvije lokalne zajednice, Univerzitet u Banjoj Luci, javni servis RTRS i nekoliko nevladinih organizacija.

Prema posljednjem izvještaju o realizaciji, ostvareno je oko 50% zacrtanih mjera. U realizaciju Akcionog plana za djecu Savjet/Savjet/Vijeće za djecu BiH uključilo je i nevladin sektor – Mrežu “Snažniji glas za djecu” koja je u periodu 2016.–2018. radila na jednoj od preporuka Komiteta – izradi sveobuhvatnih smjernica za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta.

Zabrinjava i to što je usljed loših iskustava u koordinaciji i implementaciji Strategije za borbu protiv nasilja nad djecom u BiH 2012.–2015. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH odustalo od ponovne izrade ovog dokumenta za period nakon 2015. godine, a ni entitetske vlasti nisu pokrenule inicijativu za izradu ovog dokumenta.

KOORDINACIJA ZA PRAĆENJE OSTVARIVANJA PRAVA DJETETA

Iako UN Komitet preporučuje osiguravanje poštivanja dječijih prava na svim nivoima vlasti, pojačavanje koordinacijske uloge Ministarstva za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine i njegove uloge u zagovaranju za dječija prava i za osiguravanje

resursa za implementaciju politika i programa u vezi s pravima djeteta, stanje u praksi nije zadovoljavajuće. Vlada Republike Srpske odbija da učestvuje u radu Vijeća za djecu BiH (čiji rad koordinira Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice) i da dostavlja

podatke o implementaciji Akcionog plana, uz obrazloženje da su to nadležnosti entitetskih ministarstava.

Rad Vijeća za djecu BiH je prvenstveno osiguran zahvaljujući finansijskoj i stručnoj podršci međunarodnih organizacija za djecu koje rade u Bosni i Hercegovini.¹ Sredstva koje obezbjeđuje Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH nedostatna su za ozbiljniji rad

¹ UNICEF, Save the Children, World Vision.

ovog tijela. U Republici Srpskoj je djelovao Savjet/Vijeće za djecu RS u okviru Ministarstva za porodicu, omladinu i sport, ali u februaru 2016. godine istekao je mandat članovima Savjeta/Vijeća i još traje proces imenovanja novih članova ovoga tijela.

Jasno je da u ovakvim uslovima ne postoji koordinacija niti korištenje svih raspoloživih resursa za implementaciju prava djeteta u Bosni i Hercegovini.

PRIKUPLJANJE PODATAKA O DJECI U OKVIRU NADLEŽNIH INSTITUCIJA

Rezultati popisa koji je obavljen 2013. godine objavljeni su tek sredinom 2016. godine, tako da statistički podaci o djeci koji su dobijeni popisom više nisu aktuelni ni relevantni u procesu planiranja aktivnosti za djecu. Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice BiH, kroz projekat IPA 2, vodi aktivnosti na uspostavi baze podataka za ranjive grupe među kojima su i djeca, ali taj proces traje već dvije godine bez finalnih rezultata. Neophodno je započeti sa prikupljanjem sveobuhvatnih podataka o djeci kako bi se izvršila adekvatna i potpuna procjena njihovih potreba, a ekonomske mjere, čak i u periodu krize, planirale na način koji obezbjeđuje uslove za pravilan i dostojanstven život svakog djeteta.

Poseban izvještaj je pripremljen za UNICEF i Mrežu za eliminaciju nasilja nad djecom u Bosni i Hercegovini, podržanim od strane EU

IPA II regionalnog projekta "Zaštitimo djecu od nasilja i promocija socijalne inkluzije djece sa teškoćama u razvoju", 2016. godine, koji se ticao analize dostupnih podataka u BiH o nasilju nad djecom, u sistemu koji se ovim slučajevima bavi. Analiza je pokazala lošu sliku u sistemu prikupljanja podataka s naglašenim problemima u metodološkim razlikama u prikupljanju podataka o slučajevima nasilja kroz sektore, razlike u definisanju nasilja nad djecom, skoro potpuni izostanak izvještavanja javnosti, analize i upotrebe ovih podataka. Manjkavosti su identifikovane i u zvaničnim sektorskim statistikama, ukazujući na činjenicu da u BiH ne postoji ingerencija, tijelo ili baza podataka koja bi polučivala pouzdane i aktuelne podatke o nasilju nad djecom, razvrstane na način koji omogućava smislenu analizu.

BUDŽETIRANJE ZA DJECU

Polazeći od preporuke Komiteta da se uspostavi proces dodjeljivanja budžeta koja uzima u obzir potrebe djece, preporučuje se svim državama članicama da donesu i implementiraju politike koje će djelovati na siromaštvo i njihovu socijalnu

isključenost. Savjet/Vijeće za djecu BiH je krajem 2015. godine pokrenulo nekoliko inicijativa koje bi trebale doprinijeti realizaciji Akcionog plana za djecu BiH 2015.–2018. godina i ispunjavanju ove preporuke.

Kako bi se ukazalo na značaj ulaganja u djecu i raspodjelu budžetskih sredstava, organizacija "Save the Children", u saradnji s četiri partnerske organizacije iz Bosne i Hercegovine članice Mreže "Snažniji glas za djecu", napravila je određene pomake kroz projekat "Ulaganje u djecu" u četiri lokalne zajednice, odnosno kroz projekat "Zaštite djece" u dvanaest lokalnih zajednica. U

periodu 2015.–2017. ove organizacije su svaka u svojoj sredini radile zajedno s lokalnim vlastima na donošenju lokalnih Akcionih planova za djecu, kao neophodnog strateškog dokumenta za budžetsko planiranje, koji su i usvojeni od strane općinskih vijeća. Posebno treba istaknuti da su u izradi Akcionih planova za djecu učestvovala i djeca.

SARADNJA DRŽAVE S NVO-IMA KOJI PRUŽAJU PODRŠKU DJECI

Savjet/Vijeće za djecu BiH je prema Vijeću ministara BiH, entitetskim vladama i Vladi Brčko Distrikta pokrenulo inicijativu za osiguranje povoljnijih uslova za rad civilnom društvu i nevladinim organizacijama kroz niže poreske stope i osiguranje budžetskih sredstava na svim nivoima vlasti za finansiranje programa NVO-a u oblasti promocije i zaštite prava djece.

Položaj nevladinog sektora je iz godine u godinu sve teži, jer je pristup donatorskim sredstvima smanjen, projekti koje finansira EU podrazumijevaju sredstva za sufinansiranje, a ne postoje fondovi ni na jednom nivou vlasti koji bi osigurali sredstva za finansiranje ovakvih projekata. Sredstva koja se u lokalnim zajednicama izdvajaju za finansiranje projekata

nevladinih organizacija su nedovoljna, ponekad netransparentno dodjeljivana i bez uspostavljenog sistema praćenja i evaluacije realizovanih projekata. Djeca često nisu u prioritetnim oblastima koje se podržavaju iz budžetskih sredstava. Sredstva iz programa EU, koja su namijenjena Bosni i Hercegovini, ne koriste se dovoljno što zbog političke neusklađenosti među entitetima, što zbog nedostatka resursa da se aplicira za ta sredstva. Posebno je taj problem izražen na nivou lokalnih zajednica. Za implementaciju Konvencije o pravima djeteta posebnu ulogu imaju Mreže bosanskohercegovačkih organizacija koje rade za djecu i s djecom "Snažniji glas za djecu" i NEVAC.

SARADNJA DRŽAVE S MEĐUNARODNIM ORGANIZACIJAMA

Međunarodne organizacije koje rade za djecu u Bosni i Hercegovini okupljene su u Grupu za zaštitu prava djeteta². Od velikog značaja su aktivnosti koje realizuju za djecu u zemlji

kroz svoje projekte, a u saradnji s institucijama i nevladinim organizacijama.³

² Članice su Save the Children Int, SOS Dječija sela BiH, Hope and Homes for Children, UNICEF i World Vision.

³ UNICEF, "Save the Children", EU, OSCE, UNHCR, IOM, IBHI, "Care International", "World Vision", "Catholic Relief Service" – CRS, HHC, SOS "Kinderdorf International", UNDP, "Norveška narodna pomoć"

INSTITUCIJA OMBUDSMAN

U Bosni i Hercegovini postoje dvije institucije ombudsmana: na nivou države Ombudsman za ljudska prava, a u njenom sklopu Odjel za djecu i na nivou entiteta Republike Srpske Ombudsman za djecu.

U Instituciji ombudsmana za ljudska prava BiH u Odjelu za djecu tokom 2017. godine zaprimljene su 172 žalbe koje se odnose na prava djece, što predstavlja povećanje u odnosu na prethodne godine, a ombudsmani su izdali 13 Preporuka. Žalbe se odnose na obrazovanje, zdravstvenu zaštitu, održavanje ličnih kontakata s roditeljem s kojim dijete ne živi, dosta prijava odnosilo se na djecu koja su žrtve vršnjačkog nasilja. Najčešće označeni odgovorni organi su centri za socijalni rad, škole, nadležna ministarstva iz oblasti socijalne i zdravstvene zaštite, sudovi itd. Institucija ombudsmana se u 2016. godini bavila analizom stanja u ustanovama u kojima su smješteni maloljetnici u sukobu sa zakonom o čemu je sačinjen poseban Specijalni izvještaj. Tokom 2017. godine posebna pažnja je posvećena i pitanjima "djece u pokretu" zatečene sa privremenim boravkom u imigracionom centru. Ispitivane

izbjeglice su iskazale namjeru da podnesu zahtjev za azil u BiH i kao takve prebačene su u Azilantski centar otvorenog tipa u Delijašu. Tokom 2018. broj izbjeglica se znatno povećao. Većina njih nema namjeru da se u našoj zemlji duže zadržava, ali i dalje podnose zahtjev za azil, što im omogućava da slobodno biraju mjesto boravka u BiH. Znatno broj njih je doslovno u pokretu, bez adekvatnog smještaja, higijenskih i zdravstvenih uslova. Državne institucije su iskazale nespremnost i nedovoljnu organiziranost da se nose s kontinuiranim prilivom izbjeglica. Ne obezbjeđuje se adekvatna humanitarna pomoć, što ugrožava sigurnost u mjestima koja su na trasi kretanja izbjeglica.

Institucija ombudsmana za djecu RS aktivno je doprinijela izmjenama zakonodavstva u RS-u, a posebno uvođenju registra pedofila u ovom entitetu. U 2017. godini Ombudsman RS-a postupao je po ukupno 722 predmeta od kojih je 561 predmet otvoren po primljenim pojedinačnim prijavama, 69 predmeta pokrenuta po službenoj dužnosti i 92 predmeta prenesena iz prethodne godine.

INFORMISANJE O KONVENCIJI O PRAVIMA DJETETA

Ne postoji plansko i sistematično informisanje djece, roditelja, profesionalaca i javnosti o pravima djeteta. Praksa je da se povodom značajnih datuma, kao što su Nedjelja djeteta, koja se obilježava u prvoj sedmici oktobra i Međunarodni dan djeteta, koji se obilježava 20. novembra, organizuje nekoliko aktivnosti na državnom, entitetskom i lokalnom nivou. Ti događaji su najsveobuhvatnija prilika za promociju prava djeteta.

Informacije o dječijim pravima dio su školskih kurikuluma kroz rad odjeljske

zajednice, Vijeća učenika, aktivnosti Institucije ombudsmana i u okviru projektnih aktivnosti nevladinih organizacija, ali im se ne posvećuje dovoljna pažnja. U kontaktima s djecom vidljivo je da završe osnovnu školu, a da su samo čuli za Konvenciju o pravima djeteta, u srednjoj školi se Konvencija još manje obrađuje. Postizanje boljih rezultata u edukaciji o Konvenciji o pravima djeteta u obrazovnim ustanovama, doprinijelo bi i edukovanje prosvjetnih radnika u okviru fakultetske naobrazbe i pripreme za rad u školi.

IZVJEŠTAVANJE KOMITETU ZA PRAVA DJETETA UJEDINJENIH NACIJA

Bosna i Hercegovina je do sada redovno ispunjavala sve obaveze koje proizilaze iz Konvencije o pravima djeteta, a tiču se izvještavanja. Tokom posljednjih 10 godina UNICEF BiH podržava izradu Izvještaja u sjeni

koji priprema Mreža "Snažniji glas za djecu". Posljednji izvještaj o monitoringu prava djeteta mreža je uradila za period 2014.–2016., a relevantni pokazatelji ovog monitoring procesa su sastavni dio ovog izvještaja.

PREPORUKE

- Nastaviti aktivnosti na usklađivanju zakona s Konvencijom o pravima djeteta i drugim međunarodnim standardima.
- Provesti potrebu donošenja dugoročnog strateškog dokumenta za djecu, kojim bi se definisale dugoročne politike, mjere i aktivnosti radi unapređenja položaja djece u svim segmentima društva.
- Zagovarati kod lokalnih vlasti da se donesu Akcioni planovi za djecu na lokalnom nivou.
- Ubrzati proces uvođenja programskog budžetiranja na svim nivoima vlasti.
- Edukacija o pravima djeteta u obrazovnom sistemu treba biti kontinuirana i prilagođena uzrastu i mogućnostima djeteta.
- Edukacija profesionalaca koji rade s djecom o pravima djeteta mora biti permanentna.
- Država treba osigurati povoljnije uslove za rad nevladinih organizacija.
- Zagovarati da se formiraju fondovi za sufinansiranje projekata koji značajno doprinose unapređenju života djece.

OPĆI PRINCIPI

Uslovi za život i razvoj djece u Bosni i Hercegovini od posljednjeg Alternativnog izvještaja se nisu u značajnijoj mjeri popravili. Problemi u vezi sa pristupom sve djece zdravstvenoj zaštiti, predškolskom vaspitanju i obrazovanju, obrazovanju uopće, nisu izmijenjeni. Siromaštvo izazvano nezaposlenošću roditelja ugrožava sve veći broj porodica i teško se odražava na opstanak i razvoj djece. Država nedovoljno izdvaja za pomoć ovakvim porodicama. Dječiji dodatak, koji bi trebao da bar malo ublaži ovaj problem, i dalje je nedostupan svakom djetetu i nedopustivo je nizak. I dalje su romska djeca, djeca s invaliditetom i djeca nezaposlenih roditelja najugroženije grupe djece.

Djeca u Bosni i Hercegovini su i dalje diskriminisana po različitim osnovama, zavisno u kom dijelu zemlje žive. Ne postoji ujednačen i koordinisan sistem podrške i zaštite djece na čitavoj teritoriji. I dalje postoji segregacija djece u školama koje funkcionišu po principu "dvije škole pod jednim krovom", jednonacionalne škole, uskraćivanje prava na naziv jezika bošnjačke djece u nekim osnovnim školama u entitetu Republika Srpska⁴ i sl. Možemo reći da su sva djeca koja imaju posebne potrebe za dodatnom zaštitom diskriminirana, jer zavisno o tome gdje žive imaju različitu podršku društva.

Princip najbolji interes djeteta nije princip na

⁴ Vrbanjci kod Kotor-Varoši, Srebrenica, Konjević-Polje

kojem se zasnivaju politike i praksa u Bosni i Hercegovini. Neprovođenje zakona je dokaz da se o najboljem interesu djeteta ne vodi dovoljno računa ni na jednom nivou vlasti. Veliki iskorak su već spomenute Smjernice za procjenu i utvrđivanje najboljeg interesa djeteta koje su promovirane u junu 2018. godine, a u čijoj izradi je učestvovalo više od 50 profesionalaca, uključujući institucije sistema i NVO-e iz oba entiteta. Smjernice je UNICEF BiH preveo na engleski jezik i uskoro će biti dostupne i široj publici van BHS govornog područja. Očigledan primjer u korist najboljeg interesa djeteta dala su djeca, članovi Dječijih grupa u okviru NVO Mreže "Snažniji glas za djecu", kada su u 2015. godini uradili i predstavili javnosti "Prvi dječiji izvještaj o stanju prava djece u Bosni i Hercegovini", a koji je dopunjen u 2018. godini i bit će dostavljen UN Komitetu.

Savjet/Vijeće za djecu BiH je pokrenulo inicijativu za osiguranje participacije djece u izradi i donošenju javnih politika i odluka kojim se uređuju prava djece ili koje utječu na kvalitet života djeteta. Savjet/Vijeće se zalaže i za obuku profesionalaca koji rade s djecom o značaju uvažavanja mišljenja djeteta. Inicijativa je dostavljena entitetskim vladama i Vladi BD-a, Akademskoj zajednici putem njihovih predstavnika u Vijeću za djecu i Mreži NVO "Snažniji glas za djecu".

PREPORUKE

- Kroz programsko budžetiranje osigurati sredstva u skladu sa stvarnim potrebama djece na lokalnom nivou i na taj način stvoriti povoljnije uslove za život i razvoj svakog djeteta.
- Zagovarati za primjenu principa najboljeg interesa djeteta kod donošenja svih odluka koje se tiču djece.
- Zagovarati dosljednu primjenu zakona kojom će se smanjiti diskriminacija djece.
- Afirmisati pravo djece na izražavanje mišljenja.
- Pojačati obrazovne kurikulume o pravima djeteta, kao i kapacitete prosvjetnih radnika za njihovu realizaciju u obrazovnom sistemu u BiH.

GRAĐANSKA PRAVA I SLOBODE

Djeca koja su rođena na teritoriji Bosne i Hercegovine, a čiji roditelji nisu imali njeno državljanstvo, nisu automatski dobijali državljanstvo bez obzira na status roditelja. Zahvaljujući usvajanju Zakona o državljanstvu RS⁵ stvoreni su povoljniji uslovi za sticanje državljanstva za lica bez državljanstva, kao i lica koja imaju status izbjeglice. Tako je u članu 16. navedeno da lica bez državljanstva i lica koje ima status izbjeglice može steći državljanstvo RS-a, bez ispunjavanja određenih uslova, samo ako u statusu lica bez državljanstva ili izbjeglice ta osoba ima neprekidan boravak na teritoriji RS-a u trajaju od pet godina prije podnošenja zahtjeva. Ne postoje pouzdani podaci o broju djece koja nemaju jedinstveni matični broj. Iako je posljednjih deset godina urađeno mnogo na rješavanju ovog pitanja i procjena je da i dalje veliki broj, prvenstveno djece Roma, ostaje neupisan u matične knjige rođenih. UNHCR i Udruženje "Vaša prava BiH", organizirali su veliki broj radionica za predstavnike romskog nevladinog sektora i predstavnike iz oblasti besplatne pravne pomoći, kako bi se ovaj problem što efikasnije rješavao i kako bi do 2020. svako dijete imalo rodni list.

Mediji u Bosni i Hercegovini su i dalje značajan faktor za promociju prava djeteta i informisanje javnosti o pozitivnim primjerima, ali i slučajevima kršenja prava djeteta. Iako je

uočljiv pozitivan pomak, i dalje se dešavaju teški oblici kršenja dječijih prava u medijima, jer se ne vodi dovoljno brige o zaštiti privatnosti djeteta. Savjet/Vijeće Regulatorne agencije za komunikacije je usvojilo pravilo 56/2011 o dozvolama za distribuciju audiovizuelnih medija i medijskih usluga radija, kojim se bh. distributerima nalaže da zatamnjuju *reality* i *pseudoreality* programe od strane pružalaca medijskih usluga čije je sjedište izvan Bosne i Hercegovine, ukoliko se emituju mimo propisanog vremenskog ograničenja ili bez tehničke zaštite. Potpisan je i Memorandum o saradnji između UNICEF-a BiH i Regulatorne agencije za komunikacije, u okviru kojeg će biti provedena istraživanja o djeci i medijima, uključujući medijske navike djece, položaj djece u medijima i sadržaj programa za djecu. UNICEF BiH je s medijskim partnerima potpisao memorandum o saradnji u interesu svakog djeteta. Prvi potpisnici ovakve vrste sporazuma u 2016. godini su Magazin "Azra", Nova grupa (TV1, vijesti.ba), produkcija "Prvi kadar" koja za BHT realizovala emisiju "Roditeljski sastanak", RTV Livno, RTV Unsko-sanskog kantona i Udruženja "Prijatelji Srebrenice". Još jedan iskorak u promovisanju najboljeg interesa djeteta je publikacija "Mediji u najboljem interesu djeteta" koju je inicirao UNICEF BiH u saradnji s Ministarstvom za ljudska prava i izbjeglice BiH.

⁵ "Sl. glasnik RS" br. 59/14

PREPORUKE

- Nastaviti s identifikacijom i registracijom djece koja nemaju matične brojeve i kontinuirano raditi na podizanju svijesti roditelja da upisuju novorođenu djecu u matične knjige rođenih u zakonom propisanom roku.
- Osigurati da u svim zakonodavnim procedurama ne smije dolaziti do situacije blokiranja sistema koji može ugrožavati život, opstanak i razvoj djece.
- Uspostaviti snažnije kaznene mehanizme za medije koji grubo krše prava djece na privatnost te kroz edukacije i kampanje podizati svijest o zaštiti ovog dječijeg prava.
- Kontinuirano provoditi edukaciju novinara o pravima djeteta.
- Upoznavati javnost sa pozitivnim primjerima aktivnosti djece i odraslih na unapređenju života djece u Bosni i Hercegovini.

PORODIČNO OKRUŽENJE I ALTERNATIVNE MJERE ZBRINJAVANJA

U BiH ne postoji sveobuhvatna i jedinstvena politika koja je usmjerena na porodično okruženje niti je postignut značajan napredak pravnog okvira usmjerenog na porodično okruženje i alternativne mjere, s izuzetkom napretka u reformi zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja. Jedan broj centara za socijalni rad su tehnički opremani, ali se na taj način nije uveliko unaprijedio kvalitet usluge koje oni pružaju građanima. Budžetska raspodjela (od lokalnih zajednica do entiteta) ne prati realizaciju programa mjera i inicijativa proisteklih iz Akcionog plana za djecu 2015.–2018. kao ni lokalnih strateških dokumenata⁶. Akcionim planom za djecu BiH 2015.–2018. planirane su mjere i podnesene inicijative koje uvažavaju i primjedbe Komiteta za prava djeteta, a tiču se ove oblasti što je navedeno u Državnom izvještaju.

Ministarstvo civilnih poslova pokrenulo je inicijativu da se centrima za socijalni rad osiguraju odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi i sistematične obuke zaposlenika i preduzmu sve druge potrebne mjere kojima će se garantirati kvalitet, učinkovitost i transparentnost svih aktivnosti centara za socijalni rad u nadležnim entitetskim institucijama i Vladi Brčko Distrikta⁷.

Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice

⁶ U budžetima jedinica lokalnih zajednica nisu jasno naglašena planirana sredstva (mimo redovne djelatnosti CSR) za realizaciju programa mjera zaštite djeteta, a nejasna je raspodjela sredstava.

⁷ IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015.–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

je u 2016. u saradnji s organizacijom GIZ organizovalo seminar o temi "Socijalna i ljudska prava za profesionalce". Cilj seminara je da se predloženi modeli koje finansira organizacija GIZ prenesu na što veći broj lokalnih zajednica⁸. Urađen je i priručnik za profesionalce u vladinom i NVO sektoru, koji ostvarivanja socijalnih i ljudskih prava bazira na osnovnim principima Konvencije o pravima djeteta.

Registirana je dobra praksa JP RTRS na promoviranju odgovornog roditeljstva u medijima, što je dobar model na osnovu kojeg je u narednom periodu moguće intenzivirati aktivnosti usmjerene na jačanje uloge porodice u odgoju djece i uloge roditeljstva kao i aktivnosti usmjerene na prevenciju zlostavljanja djece smještene u institucijama⁹.

Vlada Republike Srpske je u septembru 2015. godine donijela Strategiju unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015.–2020.¹⁰. Plan akcija je sastavni dio Strategije, a njime su operacionalizirane oblasti: preventivne zaštite djece pod rizikom od razdvajanja, starateljstva, usvojenja, hraniteljstva, institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja i oblast podrške u osamostaljivanju.

⁸ IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015.–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

⁹ IZVJEŠTAJ o provođenju Akcionog plana za djecu BiH 2015.–2018. za period od juna 2015. do aprila 2016.

¹⁰ <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

Vlada Federacije BiH je u julu 2014. godine usvojila Strategiju deinstitucionalizacije i transformacije ustanova socijalne zaštite u Federaciji BiH (2014–2020), navodeći da “ova strategija predstavlja opredjeljenje Vlade Federacije BiH da, uz podršku kantonalnih vlada nastavi sa svojim javnim angažmanom na povećanju kvaliteta života djece. Na planu deinstitucionalizacije učinjen je napredak u Zenici, Tuzli, Sarajevu i Mostaru, a u drugim centrima postupak je u toku. Za provedbu dokumenta Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH (2006–2016) na području Zeničko-dobojskog kantona za period 2014.–2016. godine Vlada ZE-DO kantona je donijela prijedlog mjera.

Vlada Kantona Sarajevo usvojila je Akcioni plan za provedbu Politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u Federaciji Bosne i

Hercegovine za Kanton Sarajevo u periodu 2015.–2016. “Hope and Homes for Children” u ovom kantonu trenutno radi na transformaciji KJU Dom za djecu bez roditeljskog staranja “Bjelave” Sarajevo, uz nekoliko novih usluga koje će podržati odrastanje djece u porodicama¹¹.

U periodu između dva izvještaja nije došlo do mnogo značajnih promjena u zakonskom okviru. Uvođenje materinskog dodatka za nezaposlene porodilje, u trajanju dok beba ne napuni godinu dana, a na osnovu Zakona o dječijoj zaštiti¹² će donekle smanjiti negativne posljedice koje ima nezaposlenost roditelja. Preporuke i inicijative koje su proizašle iz Akcionog plana za djecu su ostale na nivou inicijativa koje jesu pokrenute, ali nisu adekvatno prihvaćene i implementirane od strane resornih ministarstva i nadležnih tijela.

¹¹ <http://vlada.ks.gov.ba/>

¹² “Službeni glasnik RS”, broj 114/2017 – 13.12.2017.

RAD CENTARA ZA SOCIJALNI RAD

Centri za socijalni rad (CSR) i dalje nemaju potreban kadrovski, tehnički i materijalni kapacitet za realizaciju propisanih i preuzetih obaveza. Finansiranje CSR-a na nivou entiteta FBiH i RS-a vrši se iz sredstava osnivača. Činjenica je da djelovanje i rad CSR-a zavisi od finansijskog stanja kantona, regije i općine, ali i od senzibilnosti načelnika općine ili odbornika skupštine općine. CSR-u je najveći problem finansiranje, jer se ustanove socijalne zaštite doživljavaju kao ustanove “koje samo troše”. Sve ovo se nesumnjivo odražava na obim i kvalitet usluga koje pružaju CSR-i, a samim tim i onemogućava zadovoljavanje potreba korisnika. U Brčko Distriktu u okviru pododjeljenja za socijalnu zaštitu funkcioniše Centar za socijalni rad. CSR-i imaju i problem sa stručnim osobljem, posebno u malim općinama. Osjeća se nedostatak pedagoga, logopeda, specijalnih pedagoga, psihologa, a u CSR-u radi veliki broj osoblja koje

nije angažirano na stručnim poslovima i opterećeni su administrativnim poslovima. Stručni kadar koji je zaposlen u CSR-u nema pravnu obavezu za uspostavljanje komore, pa samim tim niti stručnjaka za certifikaciju. Centri za socijalni rad još uvijek u velikom procentu nemaju potrebne specijalizirane odjele – centre, prihvatilišta za pomoć djece s teškoćama u razvoju, žrtvama porodičnog nasilja i slično. Ombudsmani BiH su dali preporuku Vladi Federacije BiH, Vladi Republike Srpske, Vladi Brčko Distrikta BiH i vladama kantona da, između ostalog, ulože dodatne napore kako bi se ojačali materijalni i ljudski kapaciteti centara za socijalni rad¹³. Socijalna zaštita organizovana na lokalnom nivou često je žrtva politikanstva i preraspodjele sredstava namijenjenih socijalnoj zaštiti,

¹³ Pogledati više u: Specijalni izvještaj Ombudsmana Bosne i Hercegovine “Uloga centara za socijalni rad u zaštiti prava djeteta” (2013); Banja Luka: Institucija ombudsmana za ljudska prava Bosne i Hercegovine

kao i zloupotrebi u predizborne svrhe kada se stanje i mogućnosti socijalne zaštite žele prikazati kao sposobne da zaštite građane u stanju potrebe, iako je realno stanje daleko od toga i vrlo neujednačeno u zajednicama u BiH.

U analizi "Periodizacija razvoja sistema socijalne zaštite u Republici Srpskoj"¹⁴, navode se svi problemi i gotovo sektorska marginalizacija socijalne zaštite, ne samo u RS-u već i u okviru reformskih procesa u BiH. Analiza govori o zastoju u reformskim procesima, nedovoljnim izdvajanjima,

¹⁴ Periodizacija razvoja sistema socijalne zaštite – Prilog izučavanju novije historije socijalne zaštite u Republici Srpskoj, dr Ljubo Lepir, Fakultet političkih nauka Univerziteta u Banjoj Luci, Politeia, god. 8 br. 14, 2017. godina

višemjesečnim kašnjenjima u realizaciji prava korisnika, politikanstvu u upravljanju institucijama socijalne zaštite, zaustavljenim procesima koji su se ticali podizanja i kontrole kvaliteta usluga itd. U analizi se navodi nekoliko pravaca u kojima bi se morala kretati razvojna politika socijalne zaštite: na nivou korisnika ona bi bila usmjerena na konstatno podizanje stepena pristupačnosti usluga radi podizanja kvaliteta života korisnika; na nivou sistema je neophodno raditi na unapređenju sistemskih rješenja u planiranju i organizovanju usluga socijalne zaštite; i na nivou pružalaca usluga potrebno je jačati stručne kapacitete ustanova i podizati kompetencije onih koji neposredno pružaju usluge korisnicima.

DJECA LIŠENA PORODIČNOG OKRUŽENJA: ALTERNATIVNA BRIGA

U sistemu zaštite djece u BiH postoji nekoliko nosilaca dužnosti koji često ne saraduju dovoljno, a upitni su i njihovi kapaciteti i odgovornost. Brojni nivoi vlasti nadležni su za pitanja socijalne i zdravstvene zaštite, obrazovanja, fiskalne politike, uključujući državni nivo, dva entiteta, Brčko Distrikt, deset kantona i 137 općina. Sve to dovodi do različitog položaja i zaštite djece u BiH i često je uzrok kršenja njihovih prava. Dodatno, državni nivo gotovo da nema nikakve nadležnosti ni obaveze za osiguranje usklađenog i održivog sistema socijalne zaštite, tako da se ne može govoriti ni o naznakama harmonizacije sistema socijalne zaštite na nivou BiH¹⁵.

Razlozi za lišavanjem djece porodičnog okruženja su različiti, a među najčešćim su: smrt roditelja, nestali roditelji, nepoznati roditelji, nepoznato boravište roditelja duže

¹⁵ Selimović, J. I Sofović, J. (2010); POLOŽAJ DJECE U BOSNI I HERCEGOVINI: Analiza položaja djece bez roditeljskog staranja i/ili djece kojoj prijeti gubitak roditeljskog staranja zasnovana na pravima djece; Sarajevo: SOS Dječija sela Bosna i Hercegovina

od tri mjeseca, te okolnost da roditelji koji su odsutni, spriječeni ili nesposobni redovno se starati o svom djetetu nisu povjerovali njegovu čuvanje i odgoj osobi za koju je organ starateljstva utvrdio da ispunjava uslove za staratelja¹⁶.

U BiH se ne poduzimaju dovoljne mjere za afirmaciju onih oblika zaštite kojima bi se osigurala porodična zaštita djeteta izvan vlastite porodice, koja u najvećoj mjeri odgovara njegovim individualnim potrebama. **Tako**, smještaj u drugu porodicu, starateljstvo i usvojenje nisu najzastupljeniji oblici zaštite, pa se odabir odgovarajućeg oblika zaštite svodi na smještaj u ustanove za brigu o djeci, čime se direktno krši pravo djeteta na život u porodici¹⁷.

¹⁶ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda "najbolji interes djeteta" u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

¹⁷ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda "najbolji interes djeteta" u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

Oko 1.525 djece bez roditeljskog staranja smješteno je u vladine institucije za brigu o djeci, ali nezvanične procjene govore o broju oko 3.000 djece smještene u institucije koje su osnovale nevladine organizacije ili vjerske zajednice. Tačan broj nije poznat jer nedostaju statistički podaci i jedinstvena baza podataka. Posebno je zabrinjavajuća činjenica da veliki broj djece uzrasta do tri godine boravi u institucijama, što je za psihofizički i emotivni razvoj djece izuzetno nepovoljno. Mali broj djece ide na usvajenje, u prosjeku oko 40 djece u toku jedne kalendarske godine.

Primjena standarda "najbolji interes djeteta", također u praksi zamjenske zaštite/ alternativne brige djece bez roditeljskog staranja, nije u smislu zahtjeva koji proizlaze iz Konvencije o pravima djeteta. Ne poštuje se redoslijed opcija za smještaj ove djece, a

odabir odgovarajućeg oblika zaštite svodi se na smještaj u odgovarajuće institucije. Sve je više djece koja se smještaju u institucije zbog socioekonomskih problema/siromaštva u porodici¹⁸.

Deinstitucionalizacija je jako kompleksan proces, koji zahtijeva cjelokupnu promjenu sistema dječije zaštite, zasnovan na smještaju djece u ustanove. Međutim, sve ovo ne znači da će se "preko noći" djeca iz domova preseliti u porodice. Iza svega najprije treba stajati država, koja će sistemski nastojati riješiti ovaj problem. Za sada, najveću ulogu u vođenju ovog procesa imaju nevladine organizacije, posebno Hope and Homes for Children, SOS Dječija sela BiH i UNICEF BiH.

¹⁸ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda "najbolji interes djeteta" u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

INSTITUCIONALNI SMJEŠTAJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA

Oko 1.525 djece u BiH smješteno je u 15 ustanova za djecu bez roditeljskog staranja koje su zvanično registrirane kod nadležnih organa (a oko 1.395 djece u 13 ustanova u FBiH). Pored ovih, u FBiH registrirane su još dvije ustanove za zbrinjavanje djece koje su religijskog karaktera, a koje uglavnom ne dostavljaju podatke nadležnim ministarstvima o broju i kategorijama djece koju zbrinjavaju¹⁹.

Najčešći razlozi zbog kojih se djeca izdvajaju iz svojih porodica jesu smrt roditelja, nepoznati roditelji, nezaposlenost, siromaštvo, neprilagođeno ponašanje roditelja te neriješeno stambeno pitanje. To su rezultati analize koju je u 2014. godini provelo Federalno ministarstvo rada i socijalne politike u saradnji s nevladinom organizacijom

¹⁹ Dokument politike zaštite djece bez roditeljskog staranja i porodica pod rizikom od razdvajanja u FBiH 2006.–2016. (2006); Vlada Federacije Bosne i Hercegovine, http://www.unicef.org/bih/ba/Politika_zastite_djece_bez_rod_st_2006_16web.pdf

"Hope and Homes for Children". Oko 55% djece bez roditeljskog staranja smješteno je u vladinim institucijama, dok je ostatak smješten u institucijama koje su osnovale nevladine organizacije. U Kantonu Sarajevo u institucijama dječije zaštite smješteno je najviše djece (193), zatim u Zenici, Tuzli, Bihaću i Mostaru.

Dom za djecu bez roditeljskog staranja Tuzla krenuo je u proces deinstitucionalizacije koji vodi NVO "Hope and Homes for Children" u saradnji s Centrom za socijalni rad Tuzla. Proces transformacije zahtijeva razvoj novih servisa za različite potrebe djece. Uz podršku NVO "Zemlja djece u BiH" razvijeno je Prihvatište za djecu bez adekvatnog staranja što uključuje i djecu koja su žrtve nasilja, prosjačenja i drugih oblika ekonomske eksploatacije, a oni koji završavaju srednjoškolsko obrazovanje iz doma prelaze u "Kuću na pola puta".

“Dom za djecu bez roditeljskog staranja” Bjelave potpisao je Protokol za realizaciju II faze transformacije Kantonalne javne ustanove, koji će podržati odrastanje djece u porodicama. Predviđeno je da se u drugoj fazi projekta unaprijedi i razvije hraniteljstvo u Kantonu Sarajevo, omogući podrška mladima koji napuštaju javnu brigu kroz uspostavljanje “Kuće za mlade”, uspostavljanje servisa za podršku porodicama i djeci dnevnog centra za djecu i malog porodičnog doma. Ovaj protokol se implementirao od maja 2016. godine do oktobra 2018. godine²⁰. Učesnici u realizaciji projekta su Ministarstvo za rad, socijalnu politiku, raseljena lica i izbjeglice Kantona Sarajevo, JU “Kantonalni centar za socijalni rad”, “Dom za djecu bez roditeljskog staranja” Bjelave i NVO “Hope and Homes for Children” u BiH.

U Republici Srpskoj je Zakonom o socijalnoj zaštiti i Porodičnim zakonom predviđena mogućnost institucionalnog zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. Smještaj djece bez roditeljskog staranja i djece ugrožene

²⁰ <http://mrsri.ks.gov.ba/aktuelno/novosti-sa-vlade/potpisan-protokol-o-jacati-biolosku-porodicu-kakone-bi-doslo-do>

porodičnim prilikama pruža se u jednom domu za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja. Institucionalnim zbrinjavanjem u RS-u obuhvaćeno je oko 143 djece do 18 godina u dvije ustanove. Najveći broj djece smješten je u Dom za djecu i omladinu bez roditeljskog staranja “Rada Vranješević” u Banjoj Luci, dok je mali broj djece smješten u druge domove u RS-u, ali i u FBiH, Srbiji i Crnoj Gori. Djeci do tri godine je dozvoljen boravak, ali pod posebnim okolnostima i to na vrlo kratak period.

S djecom s teškoćama u razvoju i onima koji pokazuju neprihvatljive oblike ponašanja radi se u posebnoj odgojnoj grupi. Dom je na raspolaganju centrima za socijalni rad stavio prostorne i kadrovske kapacitete za zbrinjavanje majki s novorođenom djecom, odnosno majki koje nemaju adekvatne životne i porodične uslove za brigu o djeci najranijeg uzrasta²¹.

²¹ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015.–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

USVAJANJE DJECE

U Bosni i Hercegovini nepoznanica je koliko tačno porodica/bračnih parova/osoba želi usvojiti dijete, jer ne postoji jedinstvena baza podataka ni registar potencijalnih usvojitelja niti u jednom dijelu zemlje, a činjenica da se potencijalna usvojiteljska porodica može prijaviti u više centara za socijalni rad u BiH dodatno otežava dolazak do brojčanih podataka. Procedura usvojenja je vrlo komplicirana i često traje godinama, što rezultira i odustajanjem jednog broja parova od usvojenja djeteta²².

²² Pogledati više: http://fmrsp.gov.ba/s/index.php?option=com_content&task=view&id=49; <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-isplovati-na-povrsinu-mora-papirologije/>; <http://ba.n1info.com/a107866/Vijesti/Vijesti/Kakva-je-procedura-i-koliko-je-tesko-usvojiti->

Prema podacima Federalnog zavoda za statistiku u Federaciji BiH je u 2016. godini usvojeno 50 djece bez roditeljskog staranja²³. Niti jedna osoba nije podnijela zahtjev za usvajanje djece sa smetnjama u razvoju. Tek u rijetkim primjerima usvojitelji žele dijete sa zdravstvenim teškoćama²⁴.

Prema podacima navedenim u Strategiji, u Republici Srpskoj se na godišnjem nivou realizira u prosjeku 20 domaćih i tri usvojenja s međunarodnim elementom. Strategijom

[dijete-u-BiH.html](#)

²³ Socijalna zaštita FBiH 2011.–2016., Sarajevo, 2018.

²⁴ <http://lolamagazin.com/2016/07/25/put-usvajanja-djece-u-bih-kako-isplovati-na-povrsinu-mora-papirologije/>

je planirano da se izvrši temeljita reforma normativne osnove usvojenja u cilju veće efikasnosti i fleksibilnosti, vodi jedinstvena evidencija potencijalnih usvojitelja i djece koja ispunjavaju uslove za usvojenje, obuka stručnih radnika organa starateljstva iz ove oblasti, pruži adekvatna podrška potencijalnim usvojiteljima, omogući da se dijete informira o svom biološkom porijeklu²⁵.

²⁵ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015.–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

U Republici Srpskoj je tokom 2017. godine usvojeno šestoro djece, i to potpuno usvojeno petoro djece i nepotpuno usvojeno – jedno dijete. Iz Centra za socijalni rad u Banjoj Luci ističu da je prosječan broj godišnjih zahtjeva za usvajanje 100.

Socijalni radnici nakon čina usvajanja nemaju obavezu da i dalje prate i provjeravaju dužnosti i obaveze roditelja, osim da provjere da li su do sedme godine starosti rekli djetetu da je usvojeno, što je zakonska obaveza²⁶.

²⁶ <http://tip.ba/2016/03/19/usvajanje-djeteta-u-bih-po-zakonu-djetetu-do-sedme-godine-morate-reci-da-je-usvojeno/>

SMJEŠTAJ DJECE BEZ RODITELJSKOG STARANJA U DRUGU PORODICU – STARATELJSTVO

Smještaj djece bez roditeljskog staranja u drugu porodicu – starateljstvo kao oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja je prisutan u zakonskim dokumentima u BiH. Centru za socijalni rad povjereni su poslovi organa starateljstva. Primjena standarda “najbolji interes djeteta” u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja očigledna je iz odredaba Porodičnog zakona kao i zakonodavstva u oblasti socijalne zaštite u Bosni i Hercegovini²⁷. Praksa pokazuje da starateljstvo kao primarni oblik zaštite svakog djeteta bez roditeljskog staranja nije uvijek zastupljeno jer se djeca najčešće smještaju u ustanove. Ovakvi propusti u praksi zaštite djece bez roditeljskog staranja imaju za posljedicu da dijete nema imenovanog staratelja jer nije stavljeno pod starateljstvo, a ima roditelje koji se de facto ne staraju o djetetu. Budući da nema jedinstvenog sistema socijalne zaštite i jedinstvenog zakonodavstva na nivou Bosne i Hercegovine niti na nivou entiteta FBiH, evidentna je

²⁷ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda “najbolji interes djeteta” u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

diskriminacija ove djece²⁸. Tako u pojedinim kantonima ovaj oblik zaštite se minimalno koristi iz finansijskih razloga. Starateljstvo nad maloljetnim osobama u FBiH u 2016. godini obezbijeđeno je u 1.571 slučaju, od toga za posebne slučajeve 625 djece. Za 116 djece sa teškoćama u razvoju obezbijeđeno je starateljstvo. Što se tiče usvojenja kao najboljeg oblika zaštite djece bez roditeljskog staranja, malo djece bude usvojeno jer roditelji ne daju pristanak na usvojenje djece, a u praksi organa starateljstva nema primjera usvojenja bez pristanka roditelja djeteta, koje normira porodično zakonodavstvo u FBiH.

U Republici Srpskoj, u skladu sa zakonskim propisima, sva djeca bez roditeljskog staranja moraju biti pod starateljstvom. Iskustva centara za socijalni rad pokazuju da se bliži srodnici, najčešće, postavljaju za staratelje. Tokom 2016. godine evidentirano je 495 djece pod starateljstvom, dok je u hraniteljskim porodicama smješteno 274 djeteta. Prema Strategiji unapređenja socijalne zaštite djece

²⁸ Pogledati više u: Habul, U.; Primjena standarda “najbolji interes djeteta” u starateljskoj zaštiti djece bez roditeljskog staranja (pravni okvir i praksa); <http://eprints.ibu.edu.ba/3042/>

bez roditeljskog staranja, aktivnosti će biti usmjerene prema: unapređenju mehanizama praćenja starateljstva, evidentiranju starateljstva po jedinstvenoj metodologiji, razvijanju mehanizama preventivne zaštite djece od moguće zloupotrebe starateljstva od strane staratelja, pojačanju odgovornosti

institucija koje se bave zaštitom djece bez roditeljskog staranja, itd.²⁹

²⁹ Strategija unapređenja socijalne zaštite djece bez roditeljskog staranja 2015.–2020. <http://www.vladars.net/sr-SP-Cyrl/Vlada/Ministarstva/MZSZ/Documents/STRATEGIJA%20UNAPREDJENJA%20SOCIJALNE%20ZASTITE%20DJECE%20BEZ%20RODITELJSKOG%20STARANJA.pdf>

HRANITELJSTVO

Djeca bez roditeljskog staranja, bilo da nemaju roditelje ili roditelji nisu u mogućnosti adekvatno se brinuti za njih **povjeravaju se na smještaj, čuvanje i odgajanje drugoj – hraniteljskoj porodici**. U srodničkim i nesrodničkim hraniteljskim porodicama u BiH smješteno je 720 djece bez roditeljskog staranja. Puno više djece smješteno je u domove nego u hraniteljske porodice, što nije u skladu s međunarodnim standardima i dokumentima, koje je BiH potpisala i ratificirala.

Federacija Bosne i Hercegovine napravila je iskorak u oblasti dječije zaštite sa Zakonom o hraniteljstvu koji je stupio na snagu 2018. godine. Danas imamo 90 hranitelja u FBiH koji su dobili osnovnu obuku po jedinstvenom programu koji je propisalo Ministarstvo za rad i socijalnu politiku FBiH, a također imamo 23 nacionalna trenera za pružanje ove obuke. Prvi put dobijamo i jedinstveni registar hranitelja na području FBiH. Naknada se u Federaciji isplaćuje iz kantonalnih budžeta te se razlikuje ovisno o platežnoj moći kantona, što dovodi do direktne diskriminacije djece iz finansijski slabijih kantona³⁰. U Republici Srpskoj,

³⁰ <http://www.esrebrenica.ba/mladi-info/kampanja-za->

Zakonom o socijalnoj zaštiti³¹, hraniteljstvo je definirano kao jedan oblik zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja. U Republici Srpskoj ima 286 hraniteljskih porodica s oko 300 djece bez roditeljskog staranja – od beba do punoljetnika, a trenutno je 500 djece bez adekvatnog roditeljskog staranja³², rekla je pomoćnik ministra za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu RS-a. Smještaj djece u hraniteljske porodice u posljednje vrijeme doživljava svoj uspon. **Posebno se pomaci u ovoj oblasti vide nakon donošenja Pravilnika o hraniteljstvu**³³. Stručnjaci iz centara za socijalni rad su prošli obuku za prepoznavanje potencijalnih hranitelja i rad s hraniteljskim porodicama. Radilo se i na osposobljavanju sadašnjih i potencijalnih hranitelja. Manjkavost je nepostojanje permanentnih aktivnosti centara za socijalni rad u smjeru provođenja saradnje i nadzora nad radom hraniteljskih porodica.

[usvajanje-zakona-o-hraniteljstvu.html](#)

³¹ Zakon o socijalnoj zaštiti, "Službeni glasnik RS", broj 37/12 i 90/16.

³² Branka Sladojević, pomoćnik ministra za socijalnu, porodičnu i dječiju zaštitu Republike Srpske

³³ Pravilnik o hraniteljstvu, "Službeni glasnik RS", broj 27/14.

DJECA S TEŠKOĆAMA U RAZVOJU

Djeca s teškoćama u razvoju i dalje u visokom postotku ne ostvaruju svoje pravo na institucionalni odgoj i obrazovanje. Budući da

u BiH još uvijek ne postoji jedinstvena baza podataka o djeci s teškoćama u razvoju, teško je zaključiti koji postotak djece ostvaruje,

odnosno ne ostvaruje pravo na obrazovanje. Postoje baze o djeci u institucijama. Baze podataka o djeci koja su obuhvaćena inkluzivnim sistemom obrazovanja još uvijek nisu formirane, a podaci o djeci koja nisu obuhvaćena obrazovanjem također ne postoje.

U oba entiteta, strategije za izjednačavanje mogućnosti i unapređenje položaja osoba s invaliditetom istekle su 2015. godine i u najvećoj mjeri nisu implementirane³⁴. Nepristupačnost fizičkog okruženja, zajedno s neadekvatnim ili nedostajućim ortopedskim i drugim pomagalicama, nepostojanje javnog prevoza za osobe s invaliditetom, te nedostatak informacija prilagođenih osobama koje su slijepe, gluhe ili s intelektualnim teškoćama doprinose isključivanju iz svih društvenih aktivnosti. U oblasti obrazovanja zakoni na višem nivou postoje, ali potrebni podzakonski akti i obavezni pravilnici te uputstva, uglavnom, nisu izrađeni, niti su u budžetima alocirana sredstva potrebna za realizaciju zakonskih odredbi. Zakonski garantovano pravo na inkluzivno obrazovanje djeci i mladima s teškoćama u razvoju najčešće je uskraćeno u praksi, jer sredstva za pružanje takvih usluga ili za osiguranje fizičke pristupačnosti objekata nisu alocirana. Svijetao primjer je u KS gdje je oktobra 2018. godine primljeno 30 asistenata u nastavi

³⁴ Alternativni izvještaj za BiH 2016: Osobe sa invaliditetom i dalje na marginama, <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

za podršku inkluzivnom obrazovanju, ali su djeca predškolske dobi s autizmom ostala na čekanju za opremanje prostora za rad do januara 2019. godine. Više o inkluziji prezentirano je u odjeljku obrazovanja. Isto tako, država ne obezbjeđuje redovnu niti zadovoljavajuću finansijsku podršku za efikasan rad udruženja osoba s invaliditetom, te angažman osoba s invaliditetom uglavnom ovisi o programima obuke drugih nevladinih organizacija, njihovih ličnih i kapaciteta njihovih organizacija³⁵.

Razlika u pristupu obrazovanju i drugim oblastima života za djecu s teškoćama u razvoju ovisi o mjestu prebivališta. Tako, nije isto živjeti u Sarajevu, Banjoj Luci, Bileći ili Cazinu ili ruralnoj sredini. Udruženja osoba s invaliditetom pružaju više nego općine, entiteti i država. Razlika između zakona i prakse i dalje je velika. Zakoni su usklađeni s Konvencijom o pravima djeteta, ali se ne poštuju dovoljno³⁶. Osobe s invaliditetom se i dalje različito zakonski tretiraju s obzirom na uzrok invalidnosti.

Kada je riječ o usvajanju djece s teškoćama u razvoju ili one koja imaju teže zdravstvene teškoće, usvojitelji se, uglavnom, ne odlučuju za njihovo usvojenje.

³⁵ <http://eu-monitoring.ba/alternativni-izvjestaj-za-bih-2016-osobe-sa-invaliditetom-i-dalje-na-marginama/>

³⁶ <http://www.6yka.com/novost/113710/roditelji-se-moraju-odreci-svega-jer-se-drzava-odrekla-djece-s-poteskocama>

TJELESNO KAŽNJAVANJE DJECE

U Bosni i Hercegovini se tjelesno kažnjavanje još uvijek koristi kao metoda odgoja djece. Činjenica je da u FBiH ne postoji zakon koji zabranjuje tjelesno kažnjavanje djece u porodici, ali je zakon krajnja mjera – ono na čemu se mora raditi je podizanje svijest javnosti o drugim metodama discipliniranja. Inicijativu za eksplicitnu zabranu i sankcionisanje fizičkog kažnjavanja djece

u odgovarajućim zakonima o porodici i zakonima koji regulišu sva okruženja u kojima borave djeca, podnijelo je Savjet/Vijeće za djecu BiH, a ranije i Ombudsman za djecu RS³⁷. Iako tjelesno kažnjavanje nije prisutno

³⁷ <https://www.cazin.net/clanci/vijest/fizicko-kaznjavanje-djece-u-bih-ce-biti-zabranjeno>; <http://www.infobrcko.com/vijesti/item/1936-fizicko-kaznjavanje-djece-uskoro-zakonom-kaznjivo.html>

u obimu kao prije 20-30 godina, istraživanje UNICEF-a pokazuje da najmanje 55% roditelja u BiH tjelesno kažnjava svoju djecu³⁸, na što bi centri za socijalni rad u općinama morali obratiti pažnju i adekvatno intervenirati u cilju zaštite djeteta. Statistike centara za socijalni rad ukazuju na veliki broj djece koju roditelji zanemaruju ili zlostavljaju.

Informacija o stanju i pojavama vršnjačkog nasilja i nasilja među djecom u BiH nastala je na osnovu preporuke Vijeća za djecu BiH, da se ispita pojavnost vršnjačkog nasilja u školama u BiH. Iz prikupljenih podataka vidljivo je da se na nivou ministarstava i školskih institucija poduzimaju različite aktivnosti u cilju prevencije vršnjačkog nasilja, ali s obzirom na raširenost problema to nije dovoljno.

Zbog cjelokupne situacije u BiH prethodnih godina, Udruženje roditelja maloljetne djece u BiH zatražilo je od nadležnih tužilaštava i sudova da u svakom postupku utvrđivanja odgovornosti počinitelja zlostavljanja ili ubistava djece od strane najužih članova njihove porodice obavezno utvrde odgovornost i procesuiraju državne službenike i namještenike koji su znali ili su morali znati za dugotrajno zapostavljanje i zlostavljanje djece³⁹.

³⁸ <http://bljesak.info/rubrika/vijesti/clanak/zakon-ce-zabraniti-sipke-55-roditelja-u-bih-tuce-djecu/156321/ispis>

³⁹ <http://www.avaz.ba/clanak/145999/udruzenje->

U BiH trenutno UNICEF sa partnerima započinje kampanju promocije Pozitivnog roditeljstva, jer je u zakonodavstvu Republike Srpske zabranjeno fizičko kažnjavanje djece, a u FBiH je potrebno u ovom smislu doraditi zakonski okvir. Generalno, potrebna je kontinuirana edukacija javnosti o štetnim posljedicama fizičkog kažnjavanja djece koje je duboko ukorijenjeno u tradicionalni stil vaspitanja djece, čak iako je u jednom dijelu BiH zabranjeno. Ova zakonska odredba se navodi bez jasne konsekvence za kršenje pa se time i ne vrši njena puna implementacija. Tokom nekoliko godina unazad, na ovu temu je organizovan određen broj okruglih stolova i debata u organizaciji domaćih i međunarodnih nevladinih organizacija.

U FBiH ne postoji registar seksualnih nasilnika što je država dužna imati prema Evropskoj konvenciji protiv nasilja nad djecom i Lanzarote konvenciji, koje smo potpisnici. Također, možemo reći da ne postoji dovoljno institucija u državi koje pomažu porodici. Centri za socijalni rad su preopterećeni i stručni uposlenici nemaju dovoljno vremena za adekvatnu podršku porodici, porodična savjetovališta su rijetka u gradovima, a o manjim sredinama da ne govorimo.

[roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece?url=clanak/145999/udruzenje-roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece](http://www.avaz.ba/clanak/145999/udruzenje-roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece?url=clanak/145999/udruzenje-roditelja-kazniti-drzavne-sluzbenike-koji-nisu-reagirali-na-zlostavljanje-djece)

PRAVO NA ZAŠTITU OD SEKSUALNOG ISKORIŠTAVANJA

Bosna i Hercegovina krajem 2012. godine ratificirala je Konvenciju Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualnog zlostavljanja, ali još uvijek nije uskladila svoje krivično zakonodavstvo s ovom Konvencijom. Značajni pomaci napravljeni su u Republici Srpskoj usvajanjem novog Krivičnog zakonika (2017) koji je u potpunosti usklađen s međunarodnim standardima koji se odnose na zaštitu djece od seksualnog

zlostavljanja i iskorištavanja. Tako se zastara za krivično djelo, učinjeno na štetu djeteta, računa od punoljetstva djeteta, uvedene su mjere sigurnosti koje se mogu izreći učinioocu koji je učinio krivično djelo s elementima nasilja, prije svega obavezan psihosocijalni tretman, kao i zabranu potpunog vršenja poziva, djelatnosti ili dužnosti pri čijem obavljanju se ostvaruje neposredan kontakt s djecom, zabranu približavanja objektima

i prostorima na kojima borave djeca, dok je dobna granica za dobrovoljni pristanak na spolni odnos podignuta sa 14 na 15 godina starosti. Prema novom Krivičnom zakonu, osude za krivična djela seksualnog nasilja nad djecom ostaju doživotno u evidenciji. U Federaciji BiH i pored predloženih inicijativa NVO-a i Inicijative Vijeća za djecu BiH nije ništa učinjeno na unapređenju i harmonizaciji krivičnog zakonodavstva o pitanju zaštite djece koja su žrtve krivičnih djela protiv spolne slobode i morala.

Protokolom o postupanju u slučaju nasilja, zlostavljanja i zanemarivanja djece u Republici Srpskoj definisano je i prikupljanje podataka, vođenje evidencije i izrada godišnjeg izvještaja o nasilju nad djecom, i ovaj mehanizam je postao i dio Zakona o osnovnom obrazovanju RS-a. U okviru Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske od 2014. godine vode se statistički podaci za spomenuta krivična djela, tako da je moguće pratiti fenomen seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe djece u ovom entitetu. Prema zvaničnim podacima Ministarstva unutrašnjih poslova Republike Srpske u 2015. godini na području ovog entiteta počinjeno je devet krivičnih djela silovanja, od kojih su četiri počinjena nad djetetom. Svi izvršioc i krivičnih djela su bili muškarci⁴⁰. U 2015. godini evidentirano je i 330 krivičnih djela nasilja u porodici što je za 22,7% manje u odnosu na prethodnu godinu. Tužilaštvo je podnijelo 326 izvještaja protiv 342 osobe. Ova krivična djela izvršena su nad 377 osoba, od kojih su 282 ženskog, a 95 muškog spola. Među žrtvama nasilja u porodici evidentirano je 31 malodobno dijete. Kao posljedica nasilja u porodici jedna osoba je smrtno stradala, šest je zadobilo teške tjelesne povrede, 154 osobe lake tjelesne povrede. Najčešći oblici nasilja koji su primjenjivani prema žrtvama su bili fizičko (273) i psihičko nasilje (68).

Iz oblasti krivičnih djela protiv spolne slobode i morala u Kantonu Sarajevo evidentirano je

26 djela u 2015. godini (11 više u odnosu na 2014) i to: bludne radnje – 12 djela, silovanje – pet, iskorištavanje djeteta ili maloljetnika radi pornografije – četiri, prinuda na spolni snošaj i upoznavanje djeteta s pornografijom – dva i spolni odnošaj s djetetom – jedno djelo. Zbog postojanja osnovna sumnje da su počinili djela iz ove oblasti podneseni su službeni izvještaji protiv 29 lica, a 16 je lišeno slobode.⁴¹ U periodu od januara do septembra 2016. godine evidentirano je pet krivičnih djela protiv spolne slobode i morala, što predstavlja značajan pad stope kriminaliteta za ova djela u odnosu na prethodnu godinu.

Kaznena politika za krivična djela seksualnog nasilja nad djetetom je i dalje iznimno blaga i neujednačena, a postoji veliki raspon između minimalne i maksimalne kazne. Tako je za krivično djelo "spolnog odnošaja s djetetom" u Federaciji BiH i Brčko Distriktu propisana kazna od jedne do osam godina, dok je u Republici Srpskoj za takvo krivično djelo ("obljuba s djetetom mlađim od petnaest godina") kazna zatvora od dvije do deset godina.

U Republici Srpskoj Udruženje "Nova generacija" 2013. godine otvorilo je sigurnu kuću za djecu pod nazivom "Dječija kuća – sigurno mjesto" i namijenjena je za djecu žrtve nasilja i eksploatacije, a u Federaciji BiH Fondacija lokalne demokratije otvorila je kuću za djevojke. "Dječija kuća – sigurno mjesto" je prva sigurna kuća namijenjena isključivo za djecu. U sigurnoj kući rade obučeni psiholozi, socijalni radnici i vaspitači, a kapacitet je 14 ležajeva. Smještajem djece žrtava nasilja i eksploatacije u sigurnu kuću sprovodi se zaštitna mjera kako bi se žrtva fizički i psihički zaštitila od počinioca nasilja i/ili eksploatatora odnosno da bi se djetetu pružila zaštita života, tjelesnog integriteta i duševnog zdravlja te spriječilo daljnje zlostavljanje i zloupotreba.

Na inicijativu Ombudsmana za djecu RS, nakon dugog zagovaranja u saradnji s mnogim partnerima, u RS-u je početkom 2018. godine usvojen Zakon o posebnom Registru osoba pravosnažno osuđenih za krivična djela

⁴⁰ Informacija o stanju bezbjednosti u Republici Srpskoj za period januar – decembar 2015. godine

⁴¹ Izvještaj o radu MUP-a Kantona Sarajevo za 2015. godinu

seksualne zloupotrebe i iskorištavanja djece. Ovaj mehanizam zaštite je značajan iskorak u zaštiti djece od seksualnog nasilja.

Država još uvijek nije uspostavila specijalizirane ustanove/centre za podršku i rehabilitaciju djece koja su žrtve seksualnog nasilja. Nakon procesuiranja pojedinih slučajeva djeca, ukoliko nisu smještena u sigurnu kuću, najčešće su prepuštena sama sebi. Analizom predmeta pet slučajeva seksualnog nasilja nad djecom, proizilazi da se učešće centara/službi za socijalni rad uglavnom svodi samo na prisustvo socijalnog radnika prilikom

davanja izjave djeteta u krivičnom postupku.⁴²

Udruženje "Zemlja djece u BiH" je u partnerstvu sa VSTV-om početkom 2018. godine izradilo Priručnik za postupanje u slučajevima rodno zasnovanog i seksualnog nasilja nad ženama i djecom koji je namijenjen za policiju, sudije i tužitelje. Kroz entitetske centre za edukaciju sudija i tužilaca u martu mjesecu 2018. godine obučeno je više od 70 predstavnika sigurnosnih i pravosudnih institucija iz oba entiteta.

⁴² Ombudsman za djecu RS, Djeca imaju pravo na zaštitu od seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja.

OSTALI OBLICI NASILJA NAD DJECOM

U 2016. i 2017. godini UNICEF je u okviru regionalnog programa usmjerenog na zaštitu djece od nasilja, koji smo već spominjali, podržao i izgradnju kapaciteta NEVAC mreže, koja je sastavljena od NVO-a koje imaju programe borbe protiv nasilja nad djecom iz cijele BiH. Pored nekoliko edukacija za članice mreže koje su jačale njihove kapacitete, poseban dio projekta je bio usmjeren na podizanje kapaciteta za monitoring stanja nasilja nad djecom u lokalnoj zajednici. Ovaj proces je uključio 11 zainteresovanih NVO-a iz 11 lokalnih zajednica širom BiH⁴³. Proces se sastojao od izrade seta indikatora za praćenje stanja nasilja nad djecom na lokalnom nivou za NVO-e. Na kraju procesa svi su izvještaji prezentovani u lokalim zajednicama, a izrađen je objedinjeni izvještaj koji je naglasio identifikovane probleme u svim zajednicama i preporuke za rješavanje.

Na kraju analize, koja je predstavljena sektorski, ponovo su formulisane preporuke, koje navodimo i na ovom mjestu, jer

predstavljaju stanje i potrebe iz 11 lokalnih zajednica širom BiH koje mogu da se smatraju reprezentativnim nalazima koji se odnose na cijelu BiH, na polju zaštite djece od nasilja na lokalnom nivou.

Za obrazovanje: s učenicima raditi na razvoju socijalnih i komunikacijskih vještina radi prevencije, u školi raditi na stvaranju atmosfere povjerenja i uvažavanja, djeci treba vjerovati i slušati ih, i pružiti im mogućnost da kažu svoje mišljenje o svim stvarima koje ih se tiču; i nasilna djeca su žrtve i s njima treba raditi; edukovati djecu, roditelje i nastavnike o vrstama nasilja, kako ga prepoznati i kako postupiti kada se dogodi; koristiti vršnjačku pomoć kao resurs u prevenciji vršnjačkog nasilja.

Za socijalni sektor u borbi protiv nasilja preporuke se grupišu oko podizanja kapaciteta institucija socijalne zaštite, povećanja budžeta, prikupljanja i analize podataka, kao i obaveznog uspostavljanja SOS linije za djecu koja su žrtve nasilja koja bi bila dostupna svima i tokom 24h (trenutno jedina takva linija Plavi telefon radi šest sati dnevno i bez ikakve finansijske podrške iz sistema, uz volonterizam članova NVO-a "Nova generacija" iz Banje Luke).

U zdravstvenom sektoru koji djeluje u zaštiti

⁴³ Omladinski centar Vermont – Brčko, Klub La Vie – Livno, Udruženje "Don" – Prijedor, Fondacija za pomoć žrtvama rata "Kрила наде" – Sarajevo, Udruženje "Oaza" – Trebinje, Udruženje "Most" – Višegrad, Udruženje "Leptir" iz Srebrenice, Udruženje "ToPeer" – Doboj, Udruženje "Lasta" – Drvar, Udruženje građana oštećenog vida – Tuzla, Udruženje "Ključ budućnosti" – Ključ, a cijeli proces je vodilo Udruženje "Zdravo da ste" iz Banje Luke.

djece od nasilja uvesti integrisanu obuku za prepoznavanje nasilja i pomoć žrtvama nasilja u redovne nastavne programe škola i fakulteta zdravstvene struke, učiteljskih fakulteta, fakulteta za socijalni rad i drugih; uspostaviti specijalizovane programe za obuku profesionalaca za otkrivanje i postupanje u slučaju nasilja nad djecom na lokalnom nivou; osigurati u svim zdravstvenim ustanovama posebno opremljeni prostor za pregled djece, odvojeno od odraslih; pri centrima za zaštitu mentalnog zdravlja razviti posebne programe rehabilitacije i socijalne integracije

za djecu žrtve nasilja; otvoriti savjetovališta za djecu (pravilno odrastanje svakog djeteta) i posebnu pažnju posvetiti prevenciji nasilja nad djecom. Ovaj program treba da verifikuju sve ustanove i da se uspostave kriterijumi ko i na koji način može da realizuje ove aktivnosti na lokalnom nivou; u gradskim budžetima predvidjeti finansijska sredstva za pokrivanje troškova za rad savjetovališta i drugih preventivnih programa. Također, date su i preporuke za posebne mjere zaštite koje radi ponavljanja ne navodimo, a nalaze se u nastavku teksta.

PREPORUKE

- Uskladiti zakone na svim nivoima s Konvencijom i dijete tretirati kao osobu uzrasta do 18 godina.
- Raditi na podršci biološkoj/primarnoj porodici prije razdvajanja, ali i nakon razdvajanja djeteta od roditelja.
- Raditi na pravilniku za podršku porodicama koje su u riziku od razdvajanja.
- Kreirati jedinstvenu bazu potencijalnih usvojitelja; djece spremne za usvojenje i hraniteljskih porodica.
- Učiniti potrebne korake kako bi procedura usvojenja bila adekvatnija i za dijete i za potencijalne usvojitelje.
- Poduzeti potrebne mjere kako bi se na svim nivoima vlasti, u skladu s nadležnostima, centrima za socijalni rad osigurali odgovarajući ljudski, tehnički i finansijski resursi.
- Osigurati stručno usavršavanje zaposlenih u centrima za socijalni rad u vezi s očuvanjem primarne porodice, ali i alternativnim oblicima brige za djecu.
- Poduzeti mjere za osiguranje vaninstitucionalnih oblika brige za djecu, posebno za djecu do tri godine.
- Razviti mjere koje će osigurati finansijske, materijalne i kadrovske resurse za pomoć i podršku porodicama s djetetom s teškoćama u razvoju.
- Učiniti potrebne korake kako bi osobe s invaliditetom bile jednako tretirane bez obzira na uzrok invalidnosti.

PREPORUKE

- Uspostaviti registar seksualnih nasilnika nad djecom i mladima u FBiH.
- Donijeti zakon o zabrani fizičkog kažnjavanja djece kojim bi se sankcionisalo nasilje u porodici u FBiH, a u RS-u odrediti podzakonske akte za kršenje ove zakonske odredbe.
- Podržati otvaranje porodičnih savjetovališta uz centre za socijalni rad koji bi sinhronizirano radili na podršci porodici, djeci i mladima.
- Pokrenuti kampanje za podizanje svijesti i organizovati obrazovne programe o temi nenasilnih načina odgoja (posebno za roditelje).
- Harmonizirati krivično zakonodavstvo u FBiH s Konvencijom Vijeća Evrope o zaštiti djece od seksualnog iskorištavanja i seksualne zloupotrebe.
- Uspostaviti specijalizirane službe za rad s djecom žrtvama i članovima njihove porodice u cilju njihovog potpunog oporavka i reintegracije.
- Uspostaviti institucionalne mehanizme za postupanje u slučaju nasilja nad djecom u svim većim lokalnim zajednicama.
- U nastavne planove i programe u BiH uvesti program prevencije nasilja nad djecom.
- Obezbijediti sredstva za SOS liniju za djecu žrtve nasilja koja bi bila dostupna svoj djeci 24h.
- Izraditi programe edukacije profesionalaca koji rade s djecom u različitim oblastima, o fenomenu seksualnog zlostavljanja i iskorištavanja djece.

ZDRAVSTVENA I SOCIJALNA ZAŠTITA

ZDRAVLJE I ZDRAVSTVENE USLUGE

Pružanje zdravstvene zaštite u BiH je u odgovornosti entiteta FBiH (u 10 kantona FBiH), RS-a i Brčko Distrikta BiH.⁴⁴ Zakonima o zdravstvenoj zaštiti Federacije BiH, Republike Srpske i Brčko Distrikta svako dijete od rođenja do 18 godina ima pravo na najviši standard zdravlja i zdravstvene zaštite⁴⁵. Praksa ukazuje na primjere koji nisu uvijek u skladu sa zakonom. Tako je Vlada TK izmjenom zakona o socijalnoj zaštiti 46 romske djece i djece iz socijalno ugroženih porodica, uzrasta od 6 do 15 godina starosti, koja ne pohađaju nastavu, isključila iz prava na zdravstvenu zaštitu. Udruženje "Zemlja djece u BiH" iz Tuzle poduzelo je nekoliko aktivnosti da se protuustavna odredba poništi, među kojima je i zahtjev Ustavnom sudu FBiH za ocjenu ustavnosti. I pored Preporuke Institucije ombudsmana za ljudska prava BiH ovoj djeci je i dalje uskraćen bezuslovan pristup zdravstvenoj zaštiti. Prisutan je i problem ostvarivanja prava na zdravstvenu zaštitu prilikom zbrinjavanja djece bez roditeljskog staranja izvan RS-a. Dijete nema zdravstvenu zaštitu u Federaciji jer je osiguranik općine u kojoj je rođen i zdravstvenu zaštitu ostvaruje u RS-u, što dovodi u pitanje najbolji interes djeteta bez roditeljskog staranja i njegovo pravo na najbolje moguće uslove u ustanovi u kojoj je zbrinut.⁴⁶

a) Pokrivenost zdravstvenim osiguranjem svih Roma: Akcioni plan 2017.–2020.

⁴⁴ Zakon o ministarstvima BiH, mart 2003.

⁴⁵ "Sl. novine FBiH", br. 46/10 i 75/13 i "Sl. glasnik Republike Srpske", br. 106/09 i 44/15

⁴⁶ Preporuka Ministarstvu zdravlja i socijalne zaštite (Ostvarivanje prava na zdravstvenu zaštitu djece bez roditeljskog staranja zbrinute izvan Republike Srpske), Ombudsman za djecu RS, 2016.

pokriva oblasti zapošljavanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite. U njemu se preciziraju aktivnosti i zadaci koje će Bosna i Hercegovina izvršavati, shodno stvarnim potrebama i raspoloživim finansijskim i drugim kapacitetima.⁴⁷ Značajan napredak posebno je učinjen na uvođenju mnogih romskih porodica u sistem zdravstvene zaštite u Federaciji BiH (2013.–2016. putem finansijskih sredstava MLJPI-a, centara za socijalni rad i kantonalnih ministarstava obrazovanja).⁴⁸ Sredstva namijenjena za zdravstvenu zaštitu Roma u iznosu od 350.000,00 KM u 2018. realiziraju se u saradnji sa zavodima za zdravstvenu zaštitu entiteta i Brčko Distrikta BiH.⁴⁹ U okviru Projekta "Podizanje svijesti romske populacije iz oblasti zaštite zdravlja" fokus je bio na uvođenju u sistem zdravstvenog osiguranja što većeg broja lica romske populacije koja iz različitih razloga to pravo nisu ostvarili, a s ciljem povećanja obuhvata Roma zdravstvenim osiguranjem.⁵⁰ I dalje postoje brojni problemi u vezi s evidentiranjem romske djece u matične knjige rođenih, neprijavlivanjem djece u CIPS, nepotpunim podacima u matičnim knjigama rođenih, tj. nedostatkom adekvatne dokumentacije, odnosno ličnih isprava za sve uzraste.

b) Jačanje programa cijepljenja: Zakon o zaštiti stanovništva od zaraznih bolesti u FBiH⁵¹ i Pravilnik o načinu prijavljivanja zaraznih

⁴⁷ Izvještaj o provedbi AP za djecu BiH 2015–2018

⁴⁸ "Službeni glasnik BiH", broj 67/17

⁴⁹ "Službeni glasnik BiH", broj 37/18

⁵⁰ Izvještaj o provedbi AP za djecu BiH 2015–2018

⁵¹ "Službene novine FBiH", broj 29/05

bolesti⁵² određuju postupke i procedure za provedbu obaveznih programa imunizacije. Podaci iz obavljenog cijepjenja prikupljaju se od zdravstvenih ustanova koje provode cijepjenje, kantonalnih zavoda za javno zdravstvo do Federalnog zavoda za javno zdravstvo.⁵³ U okviru revidiranog Akcionog plana BiH za rješavanje problema Roma⁵⁴, provedeni su programi s ciljem podizanja svijesti i edukacije o dobrobiti vakcinacije u oba entiteta. Posljednjih pet godina u FBiH se registrira kontinuiran pad obuhvata vakcinama iz Programa obvezne imunizacije. Obuhvat varira od vakcine do vakcine i generalno je znatno niži od preporučenih 90/95% za većinu vakcina. Tokom 2017. registrirani obuhvati cijepljenjem iznosili su 69% za tri doze kombiniranog cjepiva DiTePer, dječije paralize i bolesti koje izaziva Hib bakterija, odnosno 64% za prvu dozu cjepiva protiv morbila, zaušnjaka i rubeole u Federaciji. Ovaj broj je malo bolji u RS-u i iznosi 83,7 % za prvu i 86,4% za drugu dozu MRP vakcine. Instituciji ombudsmana za djecu RS obratio se određeni broj roditelja i profesionalaca iz oblasti medicine, iznoseći problem nedostupnosti informacija o posljedicama nevakcinisanja djece. Ovo je naročito postalo aktuelno krajem 2017. i prvog kvartala 2018. kada se i u RS-u javio veći broj oboljelih od morbila kao posljedica nevakcinacije.⁵⁵ Medijsko pisanje je samo jedan od problema zbog kojeg je **došlo do smanjenja stope imunizacije**. Pitanja sigurnosti vakcina, stručnost osoblja, nepovjerenje u zdravstveni sistem, nefunkcionalnost zdravstvenih institucija su također uzročnici zbog kojeg je stepen vakcinisanja u Bosni i Hercegovini ispod propisanih 95%.⁵⁶ Protiv šest roditelja

⁵² "Službene novine FBiH", broj 101/12

⁵³ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

⁵⁴ Akcioni plan BiH za rješavanje problema Roma u oblastima zapošljavanja, obrazovanja, stambenog zbrinjavanja i zdravstvene zaštite 2013.–2016.

⁵⁵ <http://www.djeca.rs.ba/uploaded/preporuka%20vakcinacija.pdf>, pristupljeno (05.10.2018.)

⁵⁶ <http://tntportal.ba/2018/09/kako-do-istine-o-vakcinama-stepen-vakcinisanja-u-bih-ispod-95->

koji su izričito protiv vakcinacije, zdravstveni inspektori u RS-u su podnijeli zahtjeve za pokretanje prekršajnog postupka u nadležnim sudovima. U jednom slučaju Sud je već izrekao novčanu kaznu roditelju. Novčana kazna za roditelja koji odbije da vakciniše dijete vakcinom iz Programa sistematske imunizacije iznosi od 100 do 1.000 KM.⁵⁷

c) Kontrola nedostatka željeza (anemije):

Posljednja provedena istraživanja u FBiH i RS-u ukazuju da anemija među dojenačkom, predškolskom i školskom populacijom nije utvrđena među vodećim oboljenjima. Rezultati su pokazali da je među djecom anemija prisutna u blagom stepenu, dok je među ženama od 15 do 49 godina prisutan umjereni stepen anemije, i to na donjoj granici referentnog raspona. Isto istraživanje je provedeno i na uzorku žena i djece romske populacije, a rezultati su pokazali da učestalost anemije kod djece dobi 6-59 mjeseci iznosi 11,4%, kod djece dobi 5-15 godina iznosi 16,6%, a kod žena dobi 15-49 godina prevalenca iznosi 10,5%, te je prema kriterijima za ocjenu stepena ozbiljnosti anemije u populaciji u svim ciljnim skupinama prisutan blagi stepen anemije.⁵⁸ Shodno rezultatima, nije se pokazala potreba za uvođenjem sveobuhvatnog programa suplementacije željezom.

d) Programi za podsticanje na dojenje:

Pod koordinacijom Federalnog ministarstva zdravstva u toku je program promocije dojenja još od 1995. uključujući i implementaciju inicijative Bolnice prijatelji beba. Na osnovu Preporuke UNICEF-a, Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji BiH (AKAZ) kreirala je Standarde za akreditaciju "bolnica-prijatelja beba", kao i Kurikulum za kontinuiranu profesionalnu edukaciju za djelatnike u "bolnica-prijatelja beba", te

posto/, (pristupljeno 05.10.2018.)

⁵⁷ <https://avaz.ba/vijesti/bih/366385/potvrdeno-za-avaz-ba-izrecene-prve-kazne-za-roditelje-u-bih-zbog-nevakcinisanja-djece>

⁵⁸ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

za evaluatore. Do polovine 2015. ukupno 15 bolnica u FBiH proglašeno je Bolnicama prijateljima beba. Na prijedlog Agencije za sigurnost hrane BiH i relevantnih entitetskih ministarstava Savjet/Vijeće ministara BiH je usvojilo EC Direktivu o infant formuli i EC direktivu o mlijeku, a koje pokrivaju dio članka Koda. Politika za unapređenje ishrane djece u FBiH, Federalnog ministarstva zdravstva, podrazumijeva poštivanje Koda koji nije zakonski osnažen, nego se primjenjuje kao preporuka.⁵⁹ Zahvaljujući aktivnosti Bolnica prijatelji djece sve više djece isključivo doji,

⁵⁹ Izvještaj o provedbi AP za djecu BiH 2015.–2018.

više djece u ruralnim područjima. Samo 51,5% novorođene djece je prvi put dojeno u roku od jednog dana od rođenja, a dojenje započinje u roku od jednog dana od rođenja 87,3% novorođenčadi u FBiH. U romskoj populaciji isključivo doji 21,3% djece.⁶⁰ U FBiH, RS-u i Brčko Distriktu BiH kontinuirano se provode aktivnosti za promociju dojenja dojenčadi do šest mjeseci i kontinuiranog nastavka dojenja.⁶¹

⁶⁰ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015., Sarajevo, 2016.

⁶¹ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

STANJE URANOM ZAGAĐENIH PODRUČJA

Tokom misije UNEP-a u BiH istraženo je 14 lokacija, a osiromašeni uranijum pronađen je na tri: dvije u Hadžićima i jednu u Han-Pijesku. Na jednoj od ovih lokacija utvrđena je i kontaminacija vode, na dvije kontaminacije vazduha, a na tri kontaminacija u uzorcima flore. U Zavodu za javno zdravstvo FBiH ističu da nisu primijetili povećanu radioaktivnost, ali smatraju da bi najbolje bilo izvršiti detaljnu dekontaminaciju zagađenih područja, za šta sada nema sredstava⁶². Bombardovanje u toku proteklog rata ostavilo je trajne posljedice na bivše i sadašnje stanovnike Hadžića. Izbjegavanjem da se govori o tome predstavnici vladinih institucija ne žele da poduzmu adekvatne aktivnosti na saniranju posljedica. Ista situacija je i sa primjerima zagađenja koja su nastala kao posljedica elementarnih nepogoda.⁶³ U

⁶² Portparol Instituta za zaštitu zdravlja RS, Milka Mrđa

⁶³ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016.

FBiH poboljšane izvore vode za piće koristi 99,6% stanovništva. Tokom posljednje tri godine na području KS uzeti su uzorci vode u 60 predškolskih i školskih objekata na laboratorijske i mikrobakteriološke analize. Rezultati ispitivanja su pokazali da su uzorci zadovoljavali propisane standarde.⁶⁴ U RS-u rađene su analize tla i biljaka na više mjesta. Prema rezultatima analize građani u RS-u nemaju razloga za brigu. Nadležne službe pronašle su nikl na dva mjesta, u Šamcu i Bijeljini. U Zavodu za agroekologiju RS-a, koji je radio analizu, rekli su novinarima da je nikl mineralnog porijekla i kao takav nije opasan za poljoprivredne usjeve. Ispitivanje na arsen i živu nisu radili. "Nismo dovoljno opremljeni da bismo mogli stajati iza tih rezultata", rekao je njihov direktor novinarima CIN-a.

godinu

⁶⁴ Zavod za javno zdravstvo FBiH, Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH u 2015., Sarajevo, juni 2016.

ZDRAVLJE ADOLESCENATA KONZUMIRANJE DUHANA I DUHANSKIH PRERAĐEVINA

Prisutan je nedostatak dijela primarne prevencije s obzirom da je uglavnom neznanje mladih uzrok nedozvoljenom korištenju duhana, alkohola i droge.⁶⁵ Svake godine, više od 8.300 građana izgubi život zbog bolesti direktno uzrokovanih duhanskim dimom. Uz veliki broj pušača u našoj zemlji prisutna je i velika izloženost duhanskom dimu na svim javnim mjestima. Čak 77,3%⁶⁶ mladih u dobi između 13 i 18 godina izloženi su pasivnom pušenju, što predstavlja ugrožavanje zdravlja djece i mladih. Čak 60,6% pušača među školskom djecom je izjavilo da kupuje cigarete i druge duhanske proizvode u prodavnicama, marketima i kioscima, a čak 85% njih nikada nije upitano za godine niti im je u istim objektima odbijena prodaja duhanskih proizvoda zbog činjenice da su mlađi od 18 godina.⁶⁷ Prema postojećem zakonu pušenje je zabranjeno u odgojno-obrazovnim, zdravstvenim i socijalnim ustanovama.⁶⁸ U FBiH je došlo do otvaranja velikog broja objekata u kojima se puši nargila. Poznato je da se tu okupljaju i mlađa djeca od 18 godina i da nema adekvatne kontrole. U RS-u je situacija znatno bolja jer je donesen set zakona – Zakon o zabrani pušenja na javnim mjestima, Zakon o zabrani prodaje duhana mlađima od 18 godina i Zakon o zabrani reklamiranja duhana preko sredstava za informisanje. U 2015. godini zdravstvena inspekcija je izvršila 253 kontrole i izrekla tri kaznene mjere u iznosu od 3.000,00 KM. Poznato je da u većini ugostiteljskih objekata

nema odvojenih prostora za pušače.⁶⁹ Tokom 2016. godine Federalno ministarstvo zdravstva iniciralo je izradu dokumenata Strategije kontrole duhana i Zakona o kontroli i ograničenoj uporabi duhana, duhanskih i ostalih proizvoda za pušenje u FBiH.⁷⁰ Inače, novi zakon zabranjuje upotrebu svih duhanskih i ostalih proizvoda za pušenje, osim duhana za žvakanje i za šmrkanje, u svim zatvorenim javnim prostorima, mjestu rada i u javnom prevozu. Novim zakonom predviđene su i kaznene mjere.⁷¹

Konzumiranje alkohola: Istraživanja MUP-a pokazuju da je trend pijenja kod mladih u dobi između 13 i 17 godina u porastu zadnjih godina. Čak je i Centar za edukaciju mladih prije nekoliko godina, bio na vrijeme svjestan problema adolescenata, pa je tražio od Ministarstva obrazovanja u FBiH da poduzme korake da kreiraju sigurno okruženje za učenike.⁷² U istraživanju "Tajni kupac", maloljetni volonteri su od deset objekata u šest uspješno kupili alkohol, iako je to protuzakonito. U statističkom biltenu⁷³ – Socijalna zaštita/skrb u Federaciji BiH je evidentiran 361 alkoholičar.

Konzumiranje droga: Statistički podaci Federalne uprave policije od januara do marta 2018., pokazuju da je evidentiran broj povećanja krivičnih djela zloupotrebe opojnih droga na području FBiH za 30,50%, te povećanje

⁶⁵ Aleksandar Milić, psiholog

⁶⁶ Od jeseni zabrana pušenja u zatvorenom u FBiH, radiokameleon.ba/2016/4/39884

⁶⁷ Prof. dr. Aida Ramić Čatak, pomoćnik direktora za stručne poslove Zavoda za javno zdravstvo Federacije BiH

⁶⁸ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

⁶⁹ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

⁷⁰ Zdravstveno stanje stanovništva i zdravstvena zaštita u FBiH 2016.

⁷¹ <http://ba.n1info.com/a270862/Vijesti/Vijesti/Vlada-FBiH-usvojila-prijedlog-zakona-o-zabrani-pusenja.html>, (pristupljeno 08.10.2018.)

⁷² <http://balkans.aljazeera.net/blog/mladi-ovisnici-nem-smiju-biti-tabu-tema>, (pristupljeno 08.10.2018.)

⁷³ Zavod za statistiku FBiH, Socijalna zaštita/skrb u Federaciji BiH u 2015., Sarajevo 2016.

broja prijavljenih za 34,59% u odnosu na isti period 2017. Prema podacima FUP-a, u prva tri mjeseca ove godine, zaplijenjeno je više od 10 kg droge, najviše marihuane, potom amfetamina i ostalih droga. Zavod za bolest ovisnosti Kantona Sarajeva opominje i roditelje da je adoloscentska narkomanija ozbiljno uznapredovala.⁷⁴ Nemamo u svim lokalnim zajednicama institucionalan oblik tretmana narkomanije. Danas imamo samo ustanove u Sarajevu, Zenici, Mostaru, Doboju i Banjoj Luci. Rasprostranjenost narkomanije u BiH prvenstveno ovisi od mjesta stanovanja,

⁷⁴ <http://balkans.aljazeera.net/blog/narkomanija-u-bih-opasnija-je-od-migrantske-krize>, (pristupljeno 08.10.2018.)

tako su gradske sredine pogođene više od ruralnih. Dostupnost je veliki problem u BiH. Zabilježen je porast broja mlađih ovisnika, ta dobna granica se pomjera i sad već možemo govoriti o ovisnicima i među djecom.⁷⁵ U BiH su NVO-i organizirali Terapeutske zajednice za liječenje ovisnika, ali ima nekoliko zajednica koje su osnovale vladine institucije. Parlamentarna skupština BiH je u aprilu 2018. godine, na prijedlog Vijeća ministara BiH, usvojila Državnu strategiju nadzora nad opojnim drogama, sprečavanja i suzbijanja zloupotrebe opojnih droga u BiH za period 2018.–2023.

⁷⁵ Mirnes Telalović iz Zavoda za bolesti ovisnosti Zeničko-dobojskog kantona (ZDK)

ŽIVOTNI STANDARD

U 2016. ispod apsolutne linije siromaštva bilo je u BiH 28% stanovništva, u FBiH 28% i u RS-u 30%. To znači da u BiH oko 900.000 ljudi živi ispod apsolutne linije siromaštva. BiH je po procjeni EU jedna od pet najsiromašnijih zemalja Evrope. BDP po glavi stanovnika je 28% prosjeka zemalja EU.⁷⁶ UN istraživanja pokazuju da svaki šesti stanovnik BiH živi od 3 do 5KM dnevno tj. 17% stanovništva je u ekstremnom siromaštvu daleko ispod apsolutne linije siromaštva, a da je 700.000 stanovništva na ivici siromaštva.⁷⁷ Siromaštvo je još naglašenije među mlađom djecom (0-4 godine), od kojih je 1/3 siromašna u četiri od šest dimenzija. Ovako organizovan sistem socijalne i dječije zaštite u BiH ne predstavlja osnovu za smanjenje i eliminisanje siromaštva.⁷⁸ Stopa siromaštva najveća je kod domaćinstava s troje i više djece i iznosi 19,7%. Djeca koja žive u domaćinstvima koja vode žene (23%) daleko su više izložena riziku

⁷⁶ Analiza i monitoring stanja prioriternih problema u oblasti ljudska prava-marginalizovane grupe u BiH, FSU u BiH, 2018.

⁷⁷ Dr. Žarko Papić, Siromaštvo i radničko siromaštvo u BiH, 2017.

⁷⁸ Izvor: Izvještaj o istraživanju, Analiza situacije u oblasti dječije zaštite u BiH, Mapiranje radne snage u službama socijalne zaštite

od siromaštva i deprivaciji.⁷⁹ Sistem socijalne zaštite djece u BiH je dosta neujednačen, što otežava preduzimanje najvažnijih mjera u cilju eliminisanja svih oblika diskriminacije djece u ostvarivanju zagarantovanih socijalnih prava i različitog socijalnog tretmana djece u različitim dijelovima BiH.

a) Strategija i programi za smanjenje siromaštva: Do danas niti jedna entitetska niti kantonalna vlada nije pristupila izradi strategije smanjenja siromaštva i posebnih programa na lokalnim nivoima i nivoima zajednica. Izuzetak je Zeničko-dobojski kanton koji je usvojio Strategiju razvoja za period 2016.–2020., a koja obuhvata mjere čija će realizacija uticati na smanjenje siromaštva u ovom kantonu. Osim općina Breza i Usora i sve jedinice lokalne samouprave su uspostavile lokalne strategije razvoja. Međutim, iz dostavljenih podataka vidljivo je da pojedine kantonalne vlade, u okviru socijalne i zdravstvene zaštite kroz posebne mjere i programe, utječu na smanjenje siromaštva djece u cilju osiguranja pristupa osnovnim

⁷⁹ Izvještaj o socijalnoj uključenosti BiH, Godišnji izvještaj 2016.

pravima djeteta.⁸⁰ Savjet/Vijeće ministara BiH u svom Akcionom planu godišnjeg programa rada za 2018. ima za cilj smanjenje siromaštva i socijalne isključenosti.⁸¹

b) Poboljšanje dostupnosti zapošljavanja za mlade i djecu – Mladi u BiH se suočavaju s

nekolicinom problema ekonomske, socijalne i institucionalne prirode. Svaka četvrta mlada osoba radi na poslovima koji su različiti od njihovog usmjerenja ili formalnog obrazovanja, što uzrokuje značajne nedostatke znanja i vještina potrebnih za obavljanje posla. Najveći izgledi za zapošljavanje mladih su na neformalnom tržištu rada sa slabim uslovima za rad, nekvalitetnim poslovima i bez ikakve sigurnosti. Posljedica toga je da bi prema studiji koju je uradio UNDP u BiH, 2/3 mladih napustilo BiH zbog privremenog rada, udaje/ženidbe ili trajnog nastanjivanja u drugoj zemlji. Prema Anketi o radnoj snazi Agencije za statistiku BiH za 2016., stopa nezaposlenosti bila je najviša među mladim osobama starosti od 15 do 24 godine, i iznosila je 54,3% (52% za muškarce i 58,9% za žene). U 2016. ukupno 274 djeteta/mladih je dobilo pomoć za osposobljavanje za rad i privređivanje, dok u radni odnos i ostale oblike rada nije uključeno niti jedno dijete/mlada osoba.⁸² U julu 2018. godine broj registriranih nezaposlenih osoba u BiH iznosio 450.392.⁸³

c) Dječiji dodatak: Dječiji dodatak na prostoru FBiH je i dalje neujednačen i iznosi od 14,74 do 42 KM, i nedostatan je za preživljavanje djeteta. U nekim kantonima isplate dječijeg dodatka kasne i po nekoliko mjeseci. U julu 2018. Federalna vlada je učinila značajan iskorak u ujednačavanju ovog prava

tako što je utvrdila Nacrt prvog reformskog zakona koji se odnosi na zaštitu porodica s djecom. Novim zakonskim rješenjima ukida se diskriminacija djece na osnovu mjesta življenja, te izjednačavanju prava djece na dječiji dodatak.⁸⁴ Visina dodatka na djecu u RS-u za 2018. se kreće od 35,55 do 90,85 KM.⁸⁵ Prema novom Zakonu o dječijoj zaštiti koji je stupio je na snagu 01.01.2018., pravo na dječiji dodatak kada su u pitanju djeca s poteškoćama u razvoju imaju samo djeca s najtežim oblicima invaliditeta, odnosno djeca korisnici dodatka za pomoć i njegu drugog lica, te djeca do tri godine kojoj je prema nalazu ljekara potrebna pojačana njega. Vlada RS-a donijela je 03.08.2018. Odluku o davanju saglasnosti na utrošak sredstava za podršku u dječijoj zaštiti, na mjeru podrške ostvarivanja prava na dodatak na djecu, djeci kod kojih oštećenje ili oboljenje ne uzrokuje funkcionalnu zavisnost i ne ostvaruju prava na dodatak na djecu koja su propisana Zakonom. Odnosi se na korisnike koji su zahtjev za ostvarivanje prava na dodatak na djecu podnijeli od dana stupanja na snagu Zakona, odnosno od 01.01.2018. godine. Trenutno, u RS-u pravo na dječiji dodatak koristi 21.966 djece, od čega je 4.010 djece iz navedenih osjetljivih kategorija.⁸⁶ Eklatantan primjer surovosti zakona, koji je sproveo Centar za socijalni rad Banja Luka, je primjer jedne petočlane porodice sa troje maloljetne djece iz Banje Luke, kojoj je odbijeno pravo na dječiji dodatak zbog visine cenzusa za ostvarivanje tog prava koji iznosi 84,00 KM,⁸⁷ jer je zakonski cenzus za ostvarivanje prava 82,95 KM po članu, čime ova petočlana porodica gubi pravo na dodatak zbog 1,05 KM.

⁸⁰ Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu

⁸¹ Program rada Vijeća ministara BiH za 2018. godinu, str. 45

⁸² Agencija za statistiku BiH

⁸³ Agencija za statistiku BiH

⁸⁴ Udruženje "Zemlja djece u BiH" Tuzla

⁸⁵ JU Javni fond za dječiju zaštitu

⁸⁶ Saopštenje iz Biroa Vlade RS-a za odnose s javnošću

⁸⁷ Dokumentovane informacije dobijene od UMNRL Banja Luka

PREPORUKE

- Na cijelom prostoru Bosne i Hercegovine obezbijediti besplatan pristup zdravstvenoj zaštiti za svu djecu do 18 godina starosti.
- Sprovoditi kontinuirane javne kampanje u romskim lokalnim zajednicama o pravu na zdravstveno osiguranje i zaštitu.
- Utvrditi dodatna budžetska sredstva na nivou entiteta i kantona za poboljšanje pristupa zdravstvenoj zaštiti Roma.
- Obezbijediti kontinuitet u snabdijevanju vakcinama u BiH i povećati stepen imunizacije djece, a posebno djece Roma za sve vakcine.
- Poboljšati komunikaciju i razmjenu informacija između roditelja, prvenstveno mladih majki i zdravstvenih profesionalaca u cilju poboljšanja imunizacijskog statusa predškolske djece romske populacije.
- Unapređivati sistem obrazovanja i informisanja u vezi s imunizacijom djece u BiH, uvažavati i jačati povjerenje u stručna mišljenja i stavove.
- Povećati stepen započinjanja dojenja u bolnicama koje su prilagođene bebama i kontinuirano provoditi aktivnosti na popularizaciji dojenja.
- Poduzimati konkretne mjere na saniranju posljedica kontaminiranih područja u BiH, pratiti zdravstveno stanje stanovništva u tim područjima i obezbijediti adekvatno liječenje istih.
- Obezbijediti zabranu pušenja na javnim mjestima i dosljednu primjenu donesenih zakona. Provesti zabranu postavljanja prodavnica duhana, alkohola i kladionica u blizini odgojno-obrazovnih ustanova.
- Kontinuirano provoditi mjere prevencije među djecom i mladima o svim toksikomanijama i zdravim stilovima života.
- Izrada strategije protiv siromaštva u BiH treba da bude prioritet vladinih institucija.
- Iznaći nove mjere za sprovođenje socijalne politike u korist pravilnije raspodjele socijalnih davanja.

OBRAZOVANJE, SLOBODNO VRIJEME I KULTURNE AKTIVNOSTI

Djeca u Bosni i Hercegovini (u nastavku: BiH) odrastaju u okruženju koje im ne pruža jednake šanse za uspjeh. U osiguranju zaštite ljudskih prava često se djeluje po principu trenutnog rješavanja nastalog problema, bez uspostavljanja trajnijih rješenja. *Od toga u kojem dijelu BiH dijete živi, zavisit će i ostvarivanje prava na obrazovanje*, iako je pravo na obrazovanje osnovno i neotuđivo pravo svakog čovjeka.

Obrazovanje u BiH je složeno, fragmentirano i karakterizira ga snažna politička obojenost, nedostatak transparentnosti, diskriminacija, segregacija i asimilacija. Svi ovi problemi za posljedicu imaju uskraćivanje ostvarivanja prava na obrazovanje djece u BiH i osiguravanju očekivane kvalitete u ovoj oblasti. S obzirom na oskudne budžete za obrazovanje u budžetima, *nije postignut visoko postavljeni postotak od 7,5% kao ciljna vrijednost do 2015. godine prema Milenijumskim razvojnim ciljevima za BiH.* Ustvari, podaci pokazuju da taj postotak iz godine u godinu opada i ne prelazi 4,9%. Materijalna sredstva koja se izdvajaju za obrazovanje su nedovoljna, jer se za plate uposlenika troši između 77%⁸⁸ i 92%⁸⁹ od ukupnog iznosa, što dovoljno govori o tome koliko se malo izdvaja za obrazovanje.

Obrazovanje u BiH je u punoj i nepodijeljenoj nadležnosti 12 ustanova i zaista je teško postići harmonizaciju u ovoj oblasti. Ministarstvo

⁸⁸ Bajramović i dr. (2016); Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

⁸⁹ Kako se može vidjeti u Državnom izvještaju.

civilnih poslova BiH i Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke imaju više koordinirajuću ulogu. Ne postoji pouzdana statistika u kojoj se prikupljaju relevantni podaci o realizaciji aktivnosti u oblasti obrazovanja, tako da je teško kreirati potpunu i stvarnu sliku stanja ostvarivanja prava djece na obrazovanje.

No, *jasno je da obrazovni sistemi u BiH nisu inkluzivni.* (Ne)inkluzivnost se očituje kroz nepostojanje konkretnih zakonskih i podzakonskih akata; činjenicu da realizacija prava na obrazovanje ovisi o teritoriji na kojoj dijete živi; razliku u kvaliteti obrazovanja u urbanim i ruralnim sredinama; nedovoljnu uključenost marginaliziranih grupa, posebno djece s teškoćama u razvoju i djece pripadnika romske nacionalnosti; imenovanje direktora škola po političkoj liniji; nedovoljnu obučenos nastavnika za rad u inkluzivnim školama; nedefinisanje standarda kvalitete rada nastavnika; izostanak posljedica za nekvalitetan rad; vannastavne aktivnosti koje nisu dovoljno razvijene; arhitektonske barijere u školskim zgradama; evidentan nedostatak adekvatnih didaktičko-metodičkih sredstava⁹⁰, itd.

Zanimljivo je da je BiH dobila loše ocjene u prvom izvještaju koji, na osnovu više od 500 pokazatelja, ocjenjuje način na koji se jedna država brine o djeci (Indeks dječije zaštite). Na skali od nula do pet niti u jednom od istraživanih oblasti BiH nije dobila ocjenu

⁹⁰ Bajramović i sar. (2016); Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

veću od 0,5. BiH je najlošije ocijenjena zemlja od devet zemalja regiona u kojima je istraživanje provedeno. Zakoni nisu loši, ali se

u praksi ne primjenjuju, generalni je zaključak istraživanja⁹¹.

⁹¹ Bajramović i sar. (2016); Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

PREDŠKOLSKI ODGOJ I OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

U Bosni i Hercegovini postoji nekoliko karakterističnih problema u oblasti predškolskog odgoja i obrazovanja, od kojih su najizraženiji: **nizak procenat obuhvata djece predškolskim odgojem i obrazovanjem** (posebno djece iz ranjivih kategorija društva i **izostanak donošenja i implementacije zakona i podzakonskih akata iz ove oblasti u nekoliko kantona u FBiH**, koji bi bili usklađeni s Okvirnim zakonom o predškolskom odgoju i obrazovanju u BiH⁹². Obaveza donošenja vlastitih zakona usklađenih s Okvirnim zakonom nije u potpunosti i na vrijeme izvršena, **a nadležne obrazovne vlasti iz Srednjobosanskog, Hercegovačko-neretvanskog i Zapadnohercegovačkog kantona kao razlog navode nedostatak potrebnih resursa** (finansijskih, kadrovskih, prostornih), uz napomenu da već imaju pripremljene nacte novih zakona koji su u potpunosti usaglašeni s Okvirnim zakonom⁹³. **U Unsko-sanskom kantonu, kantonalni zakon je usvojen još 2010. godine, ali se još uvijek ne primjenjuje zbog nedostatka potrebnih resursa.**

Stopa upisa djece uzrasta od 3 do 6 godina u predškolske ustanove u BiH još **uvijek je vrlo niska i daleko je od evropskog cilja od 95% do 2020. godine**, posebno u periodu koji ne

obuhvata obavezno predškolsko obrazovanje jednu godinu pred polazak u školu. **Samo 14,4% djece u BiH uključeno je u predškolski odgoj i obrazovanje, što je najniži procenat u Evropi⁹⁴. Najmanje su uključena djeca koja žive u ruralnim područjima, djeca koja pripadaju manjinskim grupama, djeca bez roditeljskog staranja i djeca s teškoćama u razvoju. Tek oko 2% djece iz najsiriomašnije petine stanovništva i djece Roma pohađaju predškolske ustanove⁹⁵.** U pedagoškoj 2017/2018. godini u jasličkoj grupi je boravilo 4.884 djece⁹⁶. Na mjesto u predškolskim ustanovama i dalje čeka 2.777 djece, što je još jedan od **izraženih problema u predškolskom odgoju i obrazovanju – tzv. liste čekanja.**

Obavezni predškolski program u godini pred polazak u školu je uveden u Tuzlanskom, Zeničko-dobojskom, Bosansko-podrinjskom kantonu, Kantonu Sarajevo, Brčko Distriktu BiH i u Republici Srpskoj. **Ovaj program u Republici Srpskoj zakonom nije obavezan. Do sada je postignuta 100% uključenost djece jednu godinu pred školu u BPK, KS, BD i TK.** U RS-u procenat se kreće između 36% i 43% od ukupnog broja djece u tom entitetu. **Razlog za neuvođenje obaveznog programa u ostalim dijelovima BiH je finansijske prirode⁹⁷.**

⁹² Ćurak, H. (2014); Analiza primjene standarda kvaliteta rada u predškolskim ustanovama u Bosni i Hercegovini; u: Podrška razvoju kvaliteta u predškolskom odgoju i obrazovanju; Sarajevo, Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH

⁹³ Informacija o implementaciji Okvirnog zakona o predškolskom odgoju i obrazovanju u Bosni i Hercegovini za 2016. godinu.

⁹⁴ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH, (2016), Sarajevo

⁹⁵ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015.–2019.: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

⁹⁶ Agencija za statistiku BiH; http://www.bhas.ba/saopštenja/2018/EDU_02_2017_Y2_0_BS.pdf

⁹⁷ Bajramović i sar. (2016); Izvještaj o stanju prava djece

Pohvalno je što je Savjet/Vijeće ministara BiH, na prijedlog Ministarstva civilnih poslova, donijelo Odluku o usvajanju *Platforme za razvoj predškolskog odgoja i obrazovanja u Bosni i Hercegovini* za razdoblje od 2017.

u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

do 2022. Usvajanjem platforme potvrđuje se opredijeljenost za napredak u predškolskom odgoju, obrazovanju i razvoju zemlje i stvara preduslove za dodjelu sredstava u oblasti obrazovanja u okviru IPA II programa⁹⁸.

⁹⁸ Službeni glasnik BiH; <http://www.sluzbenilist.ba/page/akt/IgLBVvzFbEs=>

OSNOVNO I SREDNJE OBRAZOVANJE U BOSNI I HERCEGOVINI

Iako je osnovno obrazovanje, u skladu s Okvirnim zakonom, obavezno i besplatno, što podrazumijeva potpuno osiguravanje uslova za slobodan pristup i učešće učenika u odgoju i obrazovanju, ono je besplatno samo u pogledu direktnih troškova obrazovanja. Neki drugi troškovi učenika se realiziraju u skladu s finansijskim mogućnostima kantona i entiteta. **Dodatno se obezbjeđuje besplatan prevoz za učenike** koji su udaljeni tri do pet kilometara od škole, užina za socijalno ugrožene učenike u nekim dijelovima BiH, besplatni udžbenici za pojedine uzraste i grupe učenika⁹⁹.

Iako **entitetska i kantonalna ministarstva izdvajaju značajan iznos novaca za osiguranje udžbenika** i prevoz učenika (najčešće za I i II razred osnovne škole, djecu u stanju socijalne potrebe, djecu Rome i djecu s teškoćama u razvoju), što je važna socijalna mjera, roditelji moraju izdvajati značajnu sumu za školovanje svoje djece. Nije moguće prikupiti tačne podatke o troškovima koje roditelji izdvajaju za školovanje svoje djece, ali se oni procjenjuju na iznos od 880,00 do 1.500,00 KM na godišnjem nivou.

Redovno srednje obrazovanje, uključujući tehničko i stručno obrazovanje, po direktnim troškovima je besplatno, ali ne postoji zakonska obaveza plaćanja prevoza i nabavke udžbenika, iako neke lokalne zajednice i

nadležna ministarstva obrazovanja u BiH sufinansiraju prevoz učenika srednjih škola. **Srednje obrazovanje se finansira iz budžeta nadležnih obrazovnih vlasti i dostupno je svima pod jednakim uslovima.** Prema informacijama relevantnih ministarstava obrazovanja, visok je postotak djece koja se nakon završetka osnovne škole upišu u srednju, ali prisutno je napuštanje srednjeg obrazovanja prije sticanja kvalifikacije. **U Federaciji BiH, u tri kantona je zakonskom normom propisano i uvedeno obavezno srednje obrazovanje s dvogodišnjim trajanjem** (Kanton Sarajevo, Bosansko-podrinjski kanton i Unsko-sanski kanton). Do danas, u ova tri kantona, nijedan učenik nije stekao kvalifikaciju kroz ovaj vid obrazovanja¹⁰⁰. Generalno, što je slabije imovinsko stanje domaćinstva to je manji postotak djece u srednjoj školi: najmanji postotak djece je utvrđen među onima koji dolaze iz najsiromašnijih sredina (84%)¹⁰¹. **Istraživanje** provedeno među djecom i mladima u osnovnim i srednjim školama u 17 općina u BiH utvrđeno je da su ekonomske teškoće, siromaštvo, nedostatak pristupa školama i niska svijest o važnosti obrazovanja glavni razlozi za napuštanje škole. Istraživanje je pokazalo da djeca pripadnici romske

⁹⁹ Bajramović i sar. (2016); Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

¹⁰⁰ Bajramović i sar. (2016); Izvještaj o stanju prava djece u BiH za 2014.–2016. godinu; Sarajevo: Udruženje za ostvarivanje prava djeteta "Naša djeca" Sarajevo

¹⁰¹ http://www.ba.undp.org/content/bosnia_and_herzegovina/bs/home/mdgoverview/overview/mdg2/

nacionalnosti posebno rano napuštaju školu. *U FBiH, stopa napuštanja srednje škole iznosi oko 38% broja polaznika prvog razreda, dok je stopa napuštanja škole u RS-u daleko niža.* Pretpostavlja se da stopa napuštanja školovanja u BiH iznosi oko 30%¹⁰².

Školska disciplina je u osnovnim i srednjim školama regulirana odredbama zakona i pravilima škola, što je usklađeno s Konvencijom. *Tjelesno kažnjavanje u školama je strogo zabranjeno.* Međutim, i dalje se dešavaju "fizički obračuni" između nastavnika i učenika. Tako je npr. nastavnik nanio povredu šestorici učenika VIII razreda u prostorijama Osnovne škole "Kiseljak 1", koja se nalazi u SBK¹⁰³ ili nastavnik iz Bijeljine u RS-u je pretukao učenika Osnovne škole "Vuk Karadžić" na ekskurziji¹⁰⁴.

Podatke o higijeni u školi je izuzetno teško dobiti i pritom generalizirati. Međutim, *praksa pokazuje da higijena u školama nije sasvim na zadovoljavajućem nivou.* U školskim toaletima, uglavnom, ne postoji topla voda i odgovarajući sapun, te ubrus za brisanje ili

¹⁰² Analiza nedostataka u oblasti politika socijalne zaštite i inkluzije u Bosni i Hercegovini, UNICEF, 2013. http://europa.ba/documents/delegacijaEU_2013110508270510bos.pdf

¹⁰³ <http://www.6yka.com/novost/104787/nastavnik-pretukao-sest-ucenika>

¹⁰⁴ <http://www.klix.ba/vijesti/crna-hronika/bijeljina-nastavnik-pretukao-ucenika-na-maturskoj-ekskurziji/130527085>

sušilo za ruke. To se posebno odnosi na škole u ruralnim sredinama. Situacija se dodatno usložnjava kada postoji redukcija vode u pojedinim mjestima ili kroz poplave. Naravno da škole nastoje održavati bar minimum kriterija za higijenu škole, uključujući dezinfekciju i deratizaciju.

Politika racionalizacije troškova obrazovanja kroz zatvaranje područnih škola ili administrativno spajanje dvije škole postoji u BiH, a posljednjih godina je izražena. Naime, sve je manji broj učenika, posebno u ruralnim dijelovima BiH, gdje postoje škole u kojima u tekućoj godini nije upisan nijedan prvlačić ili je značajno smanjen broj učenika. Osnovni razlozi za ovu situaciju su smanjen natalitet i odlazak porodica s djecom iz BiH u evropske zemlje. Prošle godine je u Republici Srpskoj zatvoreno pet područnih petorazrednih odjeljenja, koja u toj školskoj godini nisu imala nijednog učenika, kao i 10 takvih odjeljenja koja su imala po jednog ili dva učenika. Istovremeno, racionalizacija je podrazumijevala i kombinovanje odjeljenja od šestog do devetog razreda u 12 područnih devetorazrednih škola. U prošloj godini se mnogo raspravljalo o racionalizaciji u obrazovanju u Kantonu Sarajevo kroz stvaranje područnih škola. Međutim, plan nije realiziran do sada¹⁰⁵.

¹⁰⁵ <http://ba.n1info.com/a145132/Vijesti/Vijesti/zatvaranje-skola-u-kantonu-sarajevo.html>

POLOŽAJ DJECE PRIPADNIKA ROMSKE NACIONALNOSTI U OBRAZOVANJU U BOSNI I HERCEGOVINI

Djeca pripadnici romske nacionalnosti¹⁰⁶ su izložena diskriminaciji u školi, što je u kombinaciji sa porodičnim siromaštvom prepreka za obrazovanje. Stopa upisa u

¹⁰⁶ Položaj romske djece i porodica u Bosni i Hercegovini, 2013.

osnovnu školu za djecu pripadnike romske nacionalnosti iznosi samo 46,9%. Stopa pohađanja nastave je samo 69,3% u osnovnoj školi, te samo 22,6% za srednjoškolsko obrazovanje. Neki od glavnih faktora¹⁰⁷ koji

¹⁰⁷ Kali Sara, lokalna romska NVO

doprinosu slabim školskim postignućem su jezičke prepreke, nespremnost za školu i nedostatak programa podrške. Tek 10% djece pripadnika romske nacionalnosti završi srednju školu. *Iako je romska manjina najbrojnija u BiH, ne postoji nastavni kadar osposobljen za izvođenje nastave na romskom jeziku, što se pokazalo kao problem na području cijele BiH.* Prema dostavljenim podacima nadležnih ministarstava 1.188 romske djece (62,43%) koja su uključena u osnovno obrazovanje govori romski jezik. No, ne postoje udžbenici, niti nastava na romskom jeziku¹⁰⁸.

*Procjenjuje se da skoro 80% Roma živi u siromaštvu*¹⁰⁹. Dekada Roma je završena, ali nisu postignuti izraziti pomaci u poboljšanju statusa Roma, posebno u oblasti obrazovanja. Udruženje "Kali Sara" je u sklopu projekta "Zajedno za inkluzivno i nediskriminatorno obrazovanje romske djece u Kantonu Sarajevo" identificiralo izraženu praksu diskriminacije¹¹⁰.

¹⁰⁸ Lica diskriminacije: obrazovanje i Romi u BiH, april 2014.

¹⁰⁹ Zajednički program i budžetski okvir Ujedinjenih nacija za Bosnu i Hercegovinu 2015–2019: Okvir razvojne pomoći Ujedinjenih nacija, 2015.

¹¹⁰ <https://bedrudingusic.wordpress.com/2015/04/08/sanela-besic-izvrnsna-direktorica-kali-sara-romskog->

Praksa se odnosi na odbijanje škole da upiše dijete romske nacionalnosti u osnovnu školu, odbijanje nastavnika da u razred koji vodi bude upisano dijete romske nacionalnosti, odbijanje roditelja da u "njihovu" školu ili razred ne treba ići dijete romske nacionalnosti, jer njihova škola nije "ciganska škola". *Mnoga romska djeca ne pohađaju školu, jer im roditelji ne mogu obezbijediti knjige, odjeću i drugu opremu*¹¹¹. *Romski jezik se ne izučava ni u osnovnim ni u srednjim školama, bilo kao maternji jezik ili kao izborni predmet*¹¹². *Prema podacima, čak 99% romske djece ne ide u vrtiće*¹¹³. *Broj djece Roma koja se upisuju i koja završe školu, nažalost, nije potpun.* U Brčko Distriktu BiH osnovnu školu pohađa 97 Roma, dok u srednju ide samo četvero Roma¹¹⁴.

[informativnog-centraiz-sarajeva-status-romske-djece-u-skolama-na-podrucju-bih-je-zabrinjavajuci/](https://www.informativnog-centraiz-sarajeva-status-romske-djece-u-skolama-na-podrucju-bih-je-zabrinjavajuci/)

¹¹¹ Alternativni izvještaj za BiH 2016: politički kriteriji, (2016), Sarajevo: Inicijativa za monitoring evropskih integracija BiH

¹¹² Alternativni izvještaj o napretku 2015: politički kriteriji

¹¹³ <http://pressrs.ba/info/vijesti/u-bih-zivi-oko-100000-roma-ali-su-nevidljivi-13-02-2016>

¹¹⁴ <http://pressrs.ba/info/vijesti/u-bih-zivi-oko-100000-roma-ali-su-nevidljivi-13-02-2016>

KVALITETA OBRAZOVANJA U BOSNI I HERCEGOVINI

Zahvaljujući opredijeljenosti države da pristupi PISA studiji 2018. godini i učenici iz BiH su dobili priliku usporediti svoja znanja s vršnjacima iz cijelog svijeta¹¹⁵. Agencija za predškolsko, osnovno i srednje obrazovanje BiH je voditelj cjelokupnog procesa PISA istraživanja i ima ulogu državnog PISA centra. Istraživanje se provodi u saradnji sa svim obrazovnim vlastima u BiH i s uzorkovanim srednjim školama. S obzirom na činjenicu da se u BiH, osim istraživanja TIMSS 2007, nisu provodila opsežna i kvalitetna istraživanja

¹¹⁵ <https://aposso.gov.ba/hr/pisa-napokon-u-bosni-i-hercegovini/>

u obrazovanju, sudjelovanje u PISA studiji moglo bi, na kvalitetan način, predočiti pravo stanje stvari unutar obrazovnih sistema u BiH, dati jasnu sliku učeničkih postignuća, te naznake u kojem pravcu se može graditi daljnja strategija razvoja u ovoj oblasti.

Ipak, da bi se utvrdio stepen razvoja i unapređenja obrazovanja u BiH, moralo bi biti urađeno opsežno istraživanje vođeno iz institucija nadležnih za obrazovanje na nivou BiH. No, *moгуće je vidjeti da je obrazovanje u BiH i dalje duboko decentralizirano, da učenici pohađaju nastavu prema tri nastavna*

plana i programa, da se govori o tri različita obrazovna sistema, da se od učenika i dalje, najčešće očekuje reprodukcija činjenica koje su date u udžbenicima (a čija istinitost ponekad bude dovedena u pitanje) ili onoga što je nastavnik "predavao" na nastavi, da su učenici svakodnevno izloženi različitim oblicima diskriminacije, itd. Može se zaključiti da je obrazovanje u BiH još uvijek daleko od očekivane kvalitete, poboljšanja efektivnosti sistema obrazovanja i obuke, povećanja istraživanja u obrazovanju i svega onoga što bosanskohercegovačka djeca trebaju da bi bili socijalno uključeni i konkurentni na tržištu rada. Obrazovni sektor i dalje predstavlja rizično područje kada je riječ o korupciji, što se direktno odražava na kvalitetu obrazovanja i ostvarivanje prava djece u ovoj oblasti. Zbog nedovoljnih kapaciteta nadležne

agencije, koordinacija između tijela nadležnih za osiguranje kvaliteta u predškolskom, osnovnom i srednjem obrazovanju je slaba. Snimanje stanja i hitno donošenje novih strategija doprinijet će nastavku rada na osiguranju kompatibilnih obrazovnih politika na svim nivoima odlučivanja, te bolju korelaciju obrazovnih programa s promjenama i potrebama tržišta rada u BiH. Nažalost, **inicijalno obrazovanje nastavnika, posebno predmetne nastave, je još uvijek nedovoljno kvalitetno i ne odgovara na potrebe savremenih kretanja u obrazovanju.** Također, stručno usavršavanje je često vrlo upitno s obzirom na teme i realizatore obuka. Licenciranje nastavnika nije predviđeno zakonima, ali se nastavnici ocjenjuju u skladu s podzakonskim propisima.

OBRAZOVANJE O LJUDSKIM PRAVIMA I MIRU U BOSNI I HERCEGOVINI

Prema tvrdnjama nadležnih, sve predškolske ustanove, osnovne i srednje škole, u skladu s nastavnim planovima i okvirnim programima, cjelovitim razvojnim programom za predškolski i osnovnoškolski odgoj i obrazovanje, misijom i vizijom svake škole, kroz redovnu nastavu i vannastavne aktivnosti, projekte u saradnji s lokalnom zajednicom i nevladinim sektorom rade u funkciji razvoja poštivanja različitih vrijednosti. Navedene vrijednosti se promoviraju i razvijaju kroz različite nastavne predmete, npr. Kultura religija, Kultura i zajednica, Kultura življenja, Građansko obrazovanje, Vjeronauka, Historija/Povijest, Geografija/Zemljopis, Muzička kultura, Likovna kultura, Demokratija i ljudska prava, Biologija, B/H/S jezik i književnost, Zdravi životni stilovi, itd.

UBD, KS, ZDK, BPK, USK, TK i SBK (škole koje rade prema NPP-u na bosanskom jeziku) se sadržaji iz oblasti građanskog odgoja i obrazovanja u razrednoj nastavi realiziraju interdisciplinarno,

u predmetnoj nastavi u VIII ili IX razredu kao zaseban predmet, a u srednjoj školi kao obavezni predmet s dva časa sedmično. U Posavskom i Zapadnohercegovačkom kantonu se ovi sadržaji izučavaju interdisciplinarno u osnovnoj školi, a u srednjoj školi kao polugodišnji sadržaj u nastavnom predmetu: Politika i gospodarstvo. U Hercegovačko-neretvanskom kantonu se sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja ne realiziraju u osnovnoj školi – nastavni predmet ne postoji u školama, dok se u srednjim školama ovi sadržaji izučavaju u II razredu u okviru zasebnog nastavnog predmeta s dva časa sedmično¹¹⁶. U RS-u se sadržaji iz oblasti građanskog obrazovanja u osnovnoj školi realiziraju u razrednoj nastavi interdisciplinarno, u predmetnoj nastavi kao zaseban predmet u VI razredu, a u srednjoj školi kao obavezni predmet s dva časa

¹¹⁶ Obrazovni centar za demokratiju i ljudska prava CIVITAS

sedmično u III ili IV razredu (u zavisnosti da li je gimnazija ili stručna škola). Udžbenike su razvili i kreirali nastavnici iz BiH na tri službena jezika s istim sadržajima, što ove udžbenike razlikuje od udžbenika iz ostalih predmeta čiji su sadržaji uglavnom različiti za svaki od tri konstitutivna naroda.

Međutim, bez obzira na gore navedeno,

u praksi pravo djece da uče o drugom i drugačijem i stiču znanje i vještine potrebne za život u demokratskom multikulturalnom društvu, u miru i poštujući prava drugih i dalje se ne poštuje u punom obimu. Ne potiče se u dovoljnoj mjeri ponos zbog pripadnosti BiH. Vjera drugih se ističe kao problem, a kod učenika se potiče osjećaj ugroženosti.

PREPORUKE

- Dostići 100 % upis djece i završavanje osnovne škole sve djece.
- Učiniti potrebne korake da i srednje obrazovanje postane obavezno u svim dijelovima BiH.
- Osnovati održive dnevne centre za najmlađu djecu kako bi se podstakao rani rast i razvoj, te stvoriti dobre pretpostavke za učenje i obrazovanje, ali istovremeno razvijati roditeljske kompetencije mladih žena i majki pripadnica romske nacionalnosti.
- Preduzeti konkretne mjere na otklanjanju modela obrazovanja "dvije škole pod jednim krovom" i drugih oblika diskriminacije u školi.
- Uvesti nacionalnu grupu predmeta u sve škole u BiH u skladu sa potrebama konkretne sredine.
- Omogućiti što više besplatnih aktivnosti za djecu u školi i zajednici, posebno u ruralnim i siromašnijim dijelovima BiH.
- Donijeti zakone u svim kantonima u FBiH usklađenih s okvirnim zakonima na svim nivoima obrazovanja.
- Osigurati mjere i aktivnosti kojima će biti povećan procenat upisane djece u predškolske programe da se dostigne cilj od 100% stope upisa djece.
- Osigurati da predškolski program jednu godinu prije polaska u osnovnu školu bude obavezan u svim dijelovima BiH.
- Osigurati da obavezni predškolski program bude s više sati i sadržaja u odnosu na dosadašnju praksu.
- Osigurati unapređenje inkluzivnog odgoja i obrazovanja kroz systemska rješenja, obezbjeđivanje finansijskih sredstava, senzibilizaciju javnosti, usmjerene programe, obezbjeđivanje većeg broja stručnih timova za pomoć i podršku nastavnicima, djeci i roditeljima.
- Uvesti izborni predmet o romskom jeziku, kulturi, historiji, te osigurati udžbenik za isti na svim nivoima obrazovanja.

MJERE POSEBNE ZAŠTITE

DJECA MIGRANTI, TRAŽIOCI AZILA I IZBJEGLICE

U BiH još uvijek egzistira 121 kolektivni centar sa 7.247 korisnika za čiji smještaj je potrebno obezbijediti 2.600 stambenih jedinica. Najveći broj kolektivnih centara se nalazi u FBiH, dok je u Republici Srpskoj u kolektivnom smještaju zbrinuto 151 osoba u devet gradova i općina.¹¹⁷ Veliki broj djece (675) djece starosti do 17 godina i dalje živi u kolektivnim centrima. Stambeni prostor u kome djeca borave je neuslovan, u jednoj prostoriji živi po nekoliko generacija, voda je izvan objekta, kao i zajednički mokri čvor. Naselja su najčešće izolovana. Pojedini centri smješteni su na neuslovnim lokacijama koje su rizične za zdravlje djece, kao što je izbjegličko naselje "Mrdići" u općini Banovići, locirano na površinskom kopu rudnika uglja. Djeca nemaju pristup predškolskom obrazovanju. Veliki broj djece školskog uzrasta nakon završene osnovne škole ne nastavlja dalje obrazovanje zbog izostanka systemske podrške za subvencioniranje troškova prevoza. Ni u jednom kolektivnom naselju ne postoje posebna mjesta gdje se organizuju društveni, kulturni, sportski i zabavni sadržaji za djecu i mlade. Ipak, pozitivno je što su vlasti u BiH donijele odluku o zatvaranju kolektivnih centara do 2020. godine te pokrenule projekat "Zatvaranje kolektivnih centara i alternativnih smještaja putem osiguranja javnih stambenih rješenja – CEB 2" koji se provodi u 45 gradova i općina u Bosni i Hercegovini.

Implementacija Revidirane strategije za

¹¹⁷ <https://www.radiosarajevo.ba/vijesti/bosna-i-hercegovina/do-2020-zatvaranje-kolektivnih-centara-u-bih/252362>

stambeno zbrinjavanje Roma ima nekoliko ključnih problema: neriješeni imovinskopravni odnosi kada je riječ o nekretninama, nedostatak osnovne infrastrukture, lokacija za gradnju novih stambenih jedinica, ali i nedostatak komunikacije sa predstavnicima romske zajednice. I pored toga načinjen je značajni napredak na polju stambenog zbrinjavanja Roma.

Zdravstvena prosvjećenost raseljenih osoba i Roma je na niskom novu, a udaljenost zdravstvenih ustanova, devastirane i vlažne prostorije u kojima žive, te neadekvatna ishrana, imaju za posljedicu visok procenat djece oboljele od hroničnih bolesti disajnih organa. Zdravstveno osiguranje interno raseljene djece i povratnika, kao i njihovih roditelja ograničeno je samo na "osnovnu zdravstvenu zaštitu", a u pojedinim kantonima i pored postojanja zdravstvenog osiguranja pristup zdravstvenoj zaštiti djeci uslovljen je i plaćanjem dodatnih troškova (godišnjih premija). U FBiH još uvijek nije sistemski riješen problem zdravstvenog osiguranja Roma. Model po kojem se trenutno zdravstveno neosigurani Romi uvode u sistem zdravstvenog osiguranja u Federaciji je vremenski ograničen (za kalendarsku godinu) i nije održiv. Zasnovan je na uplati dobrovoljnog osiguranja od strane romske NVO iz grantovskih sredstava nadležnog Ministarstva zdravstva.

Problem segregacije u obrazovanju povratničke bošnjačke djece i dalje je prisutan u Republici Srpskoj. Vlasti ovog entiteta

odbijaju implementirati odluku Ustavnog suda BiH te i dalje osporavaju bošnjačkim učenicima izučavanje bosanskog jezika u školama na području Republike Srpske. U nekoliko povratničkih mjesta, bošnjačka djeca i dalje pohađaju nastavu izvan obrazovne ustanove, u improvizovanim prostorima, po nastavnom planu i programu koji važi u Federaciji.

Veći dio mjera u Revidiranom akcionom planu BiH za obrazovne potrebe Roma se ne implementira jer nisu obezbijeđena sredstva na nižim nivoima vlasti. Sistemska podrška romskim porodicama u obrazovanju njihove djece i dalje izostaje (subvencioniranje troškova boravka u predškolskoj ustanovi, nabavke udžbenika, školskog pribora, ishrane u školi, prevoza do škole).

DJECA U ORUŽANIM SUKOBIMA

Prema zvaničnim podacima na sirijskom ratištu nalazi se 260 državljana BiH. Većina njih, 95%, odlazi iz Federacije BiH, najviše iz Gornje Maoče, Sarajeva i Zenice. Od ukupnog broja, 48 je žena i 46 djece.¹¹⁸ Prema navodima Atlanske inicijative¹¹⁹ pretpostavlja se da se u Siriji i Iraku nalaze

¹¹⁸ <http://vijesti.ba/clanak/314017/bh-djeca-u-siriji>

¹¹⁹ Nevladina i neprofitna organizacija za promicanje euroatlantske ideje u Bosni i Hercegovini čiji su članovi profesori, asistenti i studenti više fakulteta Univerziteta u Sarajevu

52 žene i 80 djece.¹²⁰ Zabrinjavajuće je zato što bosanskohercegovački državljani u Siriji sada regrutuju i radikaliziraju i svoju djecu. Dječaci između 13 i 14 godina prolaze kroz vojnu obuku prije nego se pridruže vojnim formacijama. Najmanje jedan maloljetnik je poginuo kao vojnik. Država nema saznanja šta se dešava s djecom čiji su roditelji izgubili život na ratištu.

¹²⁰ <http://visoko.co.ba/djeca-iz-bih-u-siriji-i-iraku-predstavljaju-tempiranu-bombu/65227/>

EKONOMSKA EKSPLOATACIJA I DJECA S ULICE

a) Prosjačenje je i dalje jedan od najzastupljenijih oblika iskorištavanja i zloupotrebe djece u BiH. U stalnom je porastu i prisutno je u svim većim gradovima. U posljednje vrijeme prosjačenje djece poprima oblike organizovanog kriminala i predstavlja unosan izvor zarade za organizatore prosjačenja. Krivično zakonodavstvo u BiH, u okviru krivičnog djela koji se odnosi na trgovinu ljudima, odnosno zanemarivanja djece, propisalo je kažnjavanje osoba koje iskorištavaju djecu u svrhu prosjačenja. Ipak, nadležni organi starateljstva rijetko po pozivu izlaze na teren i preduzimaju mjere sklanjanja djece s ulice i njihovog daljeg zbrinjavanja.

Pokretanje krivične odgovornosti protiv roditelja koji prisiljavaju djecu na prosjačenje je gotovo zanemarljivo. Policija reaguje najčešće na način da djecu otjera s mjesta prosjačenja ili podnese prekršajne prijave protiv roditelja što rezultira izricanjem novčanih kazni koje u najvećem broju ostaju nenaplative.¹²¹

b) Ne postoji državni okvir za saradnju između sektora za postupanje u slučaju ekonomske

¹²¹ Samo u Sarajevu je zbog prosjačenja u prvoj polovini 2015. godine zabilježeno 1.780 prekršajnih naloga, što je više od polovine ukupnog broja prekršaja protiv javnog reda i mira. Zakon o prekršajima protiv javnog reda i mira Kantona Sarajevo za navođenje na prosjačenje podrazumijeva novčanu kaznu od 400,00 do 1.200,00 KM.

eksploatacije djece/prosjačenja. Proceduralna pravila za trgovinu ljudima, na koje se u svom izvještaju poziva država BiH, ne predstavljaju adekvatan i primjenjiv instrument za postupanje u slučaju prosjačenja djece. Samo nekoliko lokalnih zajednica u BiH ima uspostavljene referalne mehanizme za postupanje u slučaju prosjačenja djece. I dalje, u najvećem dijelu države, na prosjačenje djece reaguju samo policijski organi, isključivo po prijavama, i to na način da trenutno "sklone" djecu s ulice.

c) Djeca koja su izložena prosjačenju u Federaciji BiH i dalje nisu prepoznata kao korisnici socijalne zaštite. Najčešće se ubrajaju u kategoriju djece s društveno neprihvatljivim ponašanjem. Federalni zakon o socijalnoj zaštiti kao i Pravilnik o standardima za rad i pružanje usluga u ustanovama socijalne zaštite u FBiH ne prepoznaje socijalne usluge koje su namijenjene djeci koja su uključena u život i rad na ulici. Socijalna zaštita se susreće s problemom nedostatka odgovarajućih kapaciteta za osiguranje smještaja djece koja se zateknu u prosjačenju. U BiH postoji samo jedno prihvatilište koje je namijenjeno za smještaj ove djece, koje je u 2017. zbrinulo 84 djece. U nedostatku usluga, djeca se najčešće smještaju u domove za djecu bez roditeljskog staranja, odakle učestalo bježe. Nedostatni su i kapaciteti za smještaj majki s malodobnom djecom zatečenom u prosjačenju. Jedinu adekvatnu zaštitu i pomoć za oporavak i reintegraciju djece žrtava prosjačenja pružaju NVO-i kroz usluge Dневnih centara za djecu. Funkcionalni i strukturalni standardi za pružanje ove usluge su prije nekoliko godina donijeti od strane NVO-a, ali država ih još uvijek nije formalizovala, iako su u njihovoj izradi direktno učestvovali i predstavnici resornih institucija. U pojedinim lokalnim zajednicama u Federaciji dnevni centri su dio referalnog mehanizma za postupanje u slučaju prosjačenja, ali njihova održivost i dalje isključivo zavisi od međunarodnih donatora.¹²² Pozitivan primjer je u Republici

¹²² Federalno ministarstvo obrazovanja i nauke je u 2016. godini iz sredstava "Lutrije" po javnom pozivu za podršku programima i projekata iz oblasti "Zaštite

Srpskoj gdje je djeci koja su žrtve ekonomske eksploatacije, nasilja i trgovine ljudima dodijeljen status korisnika socijalne zaštite. Stvoren je i normativni okvir kojim su NVO-i prepoznati kao servis provajder za usluge dnevnog zbrinjavanja djece koja su izložena prosjačenju.¹²³ Sredstva za finansiranje ove usluge se obezbjeđuju iz budžeta jedinica lokalne samouprave.¹²⁴

d) NVO-i su uložili značajne napore na podizanju svijesti građana o pravima i potrebama djece s ulice, te otklanjaju predrasuda i zabluda kod javnosti i samih profesionalaca da je prosjačenje djece "stil života" pojedinih društvenih grupa, te da je intervencija države uzaludna i unaprijed osuđena na neuspjeh. I dalje je najveći broj kampanja podržan od strane međunarodnih donatora.¹²⁵ Kao pozitivan primjer ističe se Ministarstvo sigurnosti BiH, koje svake godine, u cilju obilježavanja Evropskog dana borbe protiv trgovine ljudima, putem javnog poziva, u iznosu od 10.000 KM, podržava kampanje NVO-a koje su usmjerene na sprečavanje prosjačenja djece.¹²⁶

e) U BiH djeluje 11 Dневnih centara za djecu ulice (NVO) u kojima je obezbijedena puna

prava djeteta koja su žrtve zlostavljanja, pedofilije, prosjačenja" izdvojilo 280.962,80 KM, što je upola manje nego što je u okviru istog poziva izdvojeno za projekte iz oblasti prevencije i borbe protiv bolesti ovisnosti (549.800,00 KM). Za podršku radu Dневnog centra u Tuzli od ukupno raspoloživih sredstava izdvojeno je samo 7.700,00 KM.

¹²³ Pravilnik o ostvarivanju prava na dnevno zbrinjavanje RS, član 3.

¹²⁴ Grad Banja Luka od 2018. godine finansira dnevno zbrinjavanje djece koja su izložena prosjačenju kroz uslugu koju pruža NVO "Nova generacija"

¹²⁵ Udruženje "Zemlja djece u BiH", uz podršku USAID-a, realizovalo je sveobuhvatnu javnu kampanju pod nazivom "Ne dajte novac, darujte hranu". U trgovačkim centrima na potrošačke korpe postavljene su table sa sloganom kampanje te ispisanim SOS telefonom za prijavu prosjačenja. Izrađen je i animirani spot koji je emitovan u udarnim terminima na regionalnim televizijama, a koji upoznaje građane sa postojanjem referalnog mehanizma za postupanje i zbrinjavanje djece s ulice.

¹²⁶ Fondacija "Lara", zajedno sa članicama Mreže bosanskohercegovačkih organizacija za borbu protiv trgovine ljudima RING, a uz podršku Ministarstva sigurnosti BiH, provela je kampanju "Pet do 12, vrijeme je, zaštitimo djecu koja prose"

participacija djece kod kreiranja programa i individualnih planova razvoja. Djeca se konsultuju na različite načine, ovisno od njihovoj dobi i intelektualnim sposobnostima djeteta. Dijete mora dati saglasnost za svaku

mjeru koja se poduzima i aktivnost u koju se upućuje. Zbog neprilagođenih usluga u ustanovama socijalne zaštite u kojima se najčešće smještaju djeca ulice, djeca se ne konsultuju prilikom planiranja usluga.

PRODAJA, TRGOVINA I OTMICA DJECE

U posljednjih nekoliko godina Bosna i Hercegovina je učinila značajne napore u pravcu harmoniziranja krivičnog zakonodavstva, na državnom i entitetskom nivou te Brčko Distriktu, s međunarodnim preporukama i standardima, ali sudska praksa procesuiranja krivičnih djela u svrhu prosjačenja i prisilnih maloljetničkih brakova je i dalje veoma skromna, uglavnom zbog pitanja kvalifikacije krivičnih djela. Policija i tužilaštvo i dalje nemaju dovoljno kapaciteta da prepoznaju moguće žrtve trgovine ljudima među maloljetnim učiniocima krivičnih djela, jer se obuka profesionalaca malo ili nikako zasniva na praktičnim znanjima kao što su indikatori za prepoznavanje žrtava trgovine ljudima.¹²⁷ Prinudno prosjačenje i prinudna udaja djece, u kojima se roditelji pojavljuju kao eksploatatori, nerijetko se kvalifikuje kao krivična djela zanemarivanja djeteta, zbog čega de facto žrtve trgovine ljudima ne dobiju adekvatan status, zaštitu i brigu, iz skloništa se najčešće vraćaju roditeljima eksploatatorima dok se počiniocima/roditeljima ovih djela izriču samo uslovne osude.¹²⁸ Obuke profesionalaca koji mogu doći u kontakt s djecom žrtvama trgovine ljudima nisu sistematične i uglavnom se obezbjeđuju iz donatorskih sredstava. Posljednjih godina u BiH se nisu vršila istraživanja o ugovorenim dječijim brakovima kao sve prisutnijem obliku

trgovine ljudima.

Djeca imaju veliki udio u identifikovanim žrtvama trgovine ljudima u BiH. Udio identifikovane djece žrtava se kreće između jedne četvrtine (2016) do jedne polovine (2017). Državni koordinator za borbu protiv trgovine ljudima je potvrdio da vjerovatno postoji veći broj žrtava koje nadležni organi još uvijek nisu identificirali.¹²⁹ Velike napore na ranoj identifikaciji maloljetnih potencijalnih žrtava trgovine ljudima ulažu Dnevni centri za djecu uključenu u život i rad na ulici (NVO), ali sistemska podrška radu Dневnih centara i dalje izostaje iako je njihova uloga prepoznata u državnom strateškom dokumentu za borbu protiv trgovine ljudima, u smislu prevencije i rane identifikacije maloljetnih žrtava trgovine ljudima, njihove reintegracije, ali i kao članova državnog referalnog mehanizma za postupanje u slučaju trgovine ljudima.

Djeca žrtve trgovine ljudima su većinom djevojčice. Najčešći oblik eksploatacije djece je u svrhu prosjačenja (62%), seksualne eksploatacije (12%) te zaključivanju prisilnih i ugovorenih brakova. Ugovaranje maloljetničkih brakova, kao oblik seksualnog iskorištavanja djece i radne eksploatacije (prosjačenje i rad u kući), i dalje je vrlo izraženo u romskim zajednicama, ali u praksi nažalost rijetko dolazi do procesuiranja takvih nedozvoljenih radnji jer se pripisuju tradiciji. Trgovina ljudima se najčešće odvijala unutar granica BiH, ali je sve izraženija prekogranična trgovina djecom u cilju eksploatacije u trećim

¹²⁷ Ekspertna grupa za suzbijanje trgovine ljudima (GRETA), Izvještaj u vezi sa primjenom Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u BiH, Prvi krug ocjene, Strasbourg, maj 2013.

¹²⁸ GRETA(2016)2, Odgovori iz Bosne i Hercegovine u upitnik za evaluaciju provedbe Konvencije Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima od strane država članica drugi krug evaluacije (Odgovori dostavljen 8. februara 2016. godine), Strasbourg, 16. februara 2016. godine

¹²⁹ State Department: Izvještaj o trgovini ljudima u 2016. godini za BiH, dostupno na: https://photos.state.gov/libraries/sarajevo/30982/pdfs/2016%20TIP%20REPORT_BOS.pdf

zemljama (Francuska, Austrija, Italija, Belgija).¹³⁰ Posebno zabrinjava da je u jednom slučaju prekogranične trgovine djecom umiješan i službenik konzularnog predstavništva BiH u Parizu.¹³¹

Novi Akcioni plan suprotstavljanja trgovini ljudima u Bosni i Hercegovini za period 2016.–2019. godina je usvojen, ali još uvijek nisu osigurana dovoljna sredstva za implementaciju. Vlasti već godinama odbijaju preraspodijeliti neutrošena budžetska sredstva namijenjena za zbrinjavanje stranih žrtava trgovine ljudima (120.000 KM) za podršku domaćim žrtvama trgovine ljudima, čiji fond je duplo manji i nedostatan za adekvatniju

¹³⁰ Uzajedničkoj policijskoj akciji bosanskohercegovačkih i francuskih istražnih organa, kodnog naziva "CD", u privatnoj stambenoj kući u Zenici pronađeno je četrnaestero romske maloljetne djece, koja su bila zatočena, pravno nevidljiva i eksploatisana. Njihove biološke majke su vrbovane od strane međunarodne kriminalne grupe i putem ucjena za djecu, prijetnji, zastrašivanja, zlostavljanja i drugih vidova fizičkog i psihičkog nasilja primoravani na džeparenje i seksualnu eksploataciju na području Francuske i drugih evropskih zemalja, vidi: <http://faktor.ba/sipa-u-akciji-s-policijom-francuske-privedeno-7-osoba-zbog-organiziranog-kriminala-i-trgovine-ljudima/>

¹³¹ U decembru 2015. godine je Tužilaštvo BiH podiglo optužnicu protiv službene osobe zbog sudjelovanja u izvršenju krivičnog djela trgovine ljudima; bivši službenik Konzulata u Parizu je optužen za zloupotrebu službenog položaja tokom dužeg vremenskog perioda radi izdavanja putnih dokumenata u zamjenu za novac kako bi olakšao kretanje potencijalnih žrtava kojima se trgovalo u svrhu prisilnog rada.

podršku, a broj žrtava u stalnom porastu. U BiH ne postoje specijalizovane usluge i programi pomoći za djecu koja su preživjela trgovinu ljudima, kao ni specijalizovani smještaj. Zato se djeca žrtve upućuju na usluge i smještaj namijenjen odraslim žrtvama nasilja, djeci bez roditeljskog staranja i djeci žrtvama različitih oblika nasilja, smještaju se u hraniteljske porodice ili se vraćaju u porodicu čak i kada postoje osnovane sumnje da su ih članovi porodice prodali ili eksploatisali.¹³² Smanjen je broj NVO-a koji primaju državna sredstva za pružanje pomoći žrtvama trgovine ljudima i sveden samo na dvije NVO koje imaju skloništa za žrtve nasilja.

Još uvijek nisu poduzete aktivnosti na donošenju novog Akcionog plana za zaštitu djece i sprečavanje nasilja nad djecom putem informacijsko-komunikacijskih tehnologija iako je prethodni prestao da važi prije tri godine.

¹³² Za vrijeme krivičnog postupka koji se pred Kantonalnim sudom u Tuzli vodio protiv bračnog para Ahmetović, optuženih za krivično djelo trgovine ljudima izvršeno na način da su svoje petero djece, u dobi od 7 do 16 godina, prisiljavali na prosjačenje i teške fizičke poslove, djeca su u svojstvu žrtvi i svjedoka, smještena u ustanovu za djecu bez roditeljskog staranja. Jedan od dječaka je, zbog nasilja koji su nad njim vršili drugi štićenici, pobjegao i danima boravio na ulici, a da posebno postavljeni staratelj i osoblje doma nije primijetilo pa ni prijavilo njegov nestanak. Dječak se pojavio u NVO-u čije usluge je ranije koristio, nakon čega je uz njihovu asistenciju adekvatno zbrinut.

MALOLJETNIČKO PRAVOSUĐE

Značajan iskorak kada je riječ o unapređenju smještajnih kapaciteta za izvršenje maloljetničkog zatvora i izvršenju odgojne mjere upućivanja u popravni dom, učinila je Federalna vlada, u julu mjesecu 2018. godine, otvaranjem novoizgrađenog Kazneno-popravnog zavoda poluotvorenog tipa Orašje (KPZ) sa specializiranim Odjelom za izvršenje maloljetničkog zatvora, te Odjeljenjem odgojno-popravnog doma

(OPD). Trenutno je u Odjelu za maloljetnike smješteno sedam maloljetnih zatvorenika koji su premješteni iz KPZ zatvorenog tipa Zenica. U sklopu smještajnih kapaciteta KPZ-a nalaze se prostorije za vjerske objekte, biblioteka, učionica i restoran. Proces resocijalizacije u odjelu za izvršenje maloljetničkog zatvora se vrši korištenjem vanzavodskih pogodnosti, po principu tretmanskog rada s maloljetničkim zatvorenima kroz različite

oblike kulturnih, obrazovnih i edukativnih aktivnosti. OPD je namijenjen za dječake i djevojčice kojima sudovi izreknu odgojnu mjeru upućivanja u popravni dom, a koja traje najmanje šest mjeseci, a najviše četiri godine. Raspolaže s kapacitetom 60 kreveta za smještaj maloljetnika/ca i mlađih punoljetnih osoba oba spola, starosti od 16 do 21 godine. Pored smještajnih objekata u kompleksu se nalazi ambulanta sa stacionarom, restoran s kuhinjom, upravne zgrade, objekt sa prostorijama za vjerske obrede, radionice i učionice, sve po evropskim standardima u kojima će se vršiti preodgoj prijestupnika. Maloljetnici smješteni u OPD imaju mogućnost da završe započeto školovanje. Smještajni uslovi maloljetničkog zatvora Istočno Sarajevo, kao jedine ustanove za izvršenje kazne maloljetničkog zatvora osoba muškog spola u RS-u, ne pružaju mogućnost za organizovanje radnog i okupacionog angažmana maloljetnika u cilju njihovog stručnog osposobljavanja, obrazovanja i rehabilitacije. Formalne prepreke u Zakonu o obrazovanju odraslih Republike Srpske¹³³, koje za posljedicu imaju da se maloljetnici sa završenom osnovnom školom uzrasta 15, 16 ili 17 godina ne mogu uključiti u obrazovni proces, predstavljaju veliki problem u procesu resocijalizacije ove djece.¹³⁴ U Zavodu za vaspitanje muške djece i omladine Sarajevo, maloljetnici se kažnjavaju izolacijom u prostoriji s rešetkama¹³⁵ u kojoj provode i po nekoliko dana. Sredstvima doznačenim od Federalnog ministarstva rada i socijalne politike, izvršena je rekonstrukcija devastiranog prostora, adaptiran je i opremljen dio objekta sa smještajnim kapacitetom od 27 kreveta za prihvatanje i tretman ženskih maloljetnih osoba (uz strogo

poštivanje fizičke odvojenosti od muških maloljetnih osoba), osposobljeno je devet kabineta za okupacione aktivnosti u kojima se maloljetnici angažuju na informatičkim aktivnostima, kreativnim radionicama, sportskim aktivnostima, organizaciji prodajnih izložbi i dr.

Trenutni smještajni uslovi u pojedinim pritvorskim jedinicama u BiH ne ispunjavaju niti minimum standarda koje propisuju međunarodni dokumenti. Maloljetnici borave u lošim uslovima, lošem okruženju i režimu. U pritvorskoj jedinici u Kazneno-popravnom zavodu Sarajevo nije moguće osigurati odvojenost maloljetnih od punoljetnih lica jer je broj pritvorenika više od dva puta veći od predviđenih kapaciteta pritvora.

Samo neki pravosudni organi imaju zaposlene stručne saradnike čija bi prisutnost trebala biti obavezna u svim postupcima u kojima se sudi djeci.¹³⁶ Većina sudija za maloljetnike ne poštuju zakonsku obvezu obilaska maloljetnika na izvršenju odgojnih mjera. Zbog nedovoljnog broja organizacija u kojima se može izvršiti posebna obveza humanitarnog rada ili poslova komunalnog ili ekološkog značenja, maloljetnici na izvršenje ove obveze dugo čekaju.

Baza podataka o djeci koja su u sukobu sa zakonom još uvijek nije uspostavljena. U tom pravcu Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice je 2016. godine donijelo Smjernice za prikupljanje podataka u oblasti maloljetničkog prestupništva u BiH kojima se utvrđuje jedinstvena metodologija prikupljanja i izrade jedinstvene baze podataka o maloljetnim počiniocima krivičnih djela, a koja uključuje i podatke i pokazatelje koji se odnose na vrste krivičnih djela, recidivizam,

¹³³ "Službeni glasnik Republike Srpske", br. 59/09.

¹³⁴ Član. 5 stav. 1 tačka a) Zakon o obrazovanju odraslih Republike Srpske koji glasi: "Odrasli su lica starija od 15 godina koja nisu završila osnovno obrazovanje, odnosno lica starija od 18 godina koja su završila osnovno obrazovanje u redovnom školovanju i druga lica koja se obrazuju, a da pri tom nemaju status učenika ili studenta"

¹³⁵ Osim rešetki koje se nalaze s vanjske strane prozora, ova prostorija obložena je rešetkama i s unutrašnje strane.

¹³⁶ U RS-u samo okružni sud u Banjoj Luci i Okružno tužilaštvo u Istočnom Sarajevu imaju zaposlenog po jednog psihologa za psihološku podršku žrtvama i svjedocima, a u FBiH taj standard zadovoljava samo 40% kantonalnih sudova. U četiri od 10 kantonalnih tužilaštava uopšte nema zaposlenih stručnih saradnika, dok u ostalih šest nije riješen rani status. Policija BD BiH jedina u BiH ima uposlenog psihologa. Tri kantonalna suda nemaju posebno prilagođene prostorije za saslušanje djece, opremljene odgovarajućom audiovizuelnom opremom.

spolnu strukturu, pregled izrečenih krivičnih sankcija i dr.¹³⁷ U protekle tri godine, kroz

¹³⁷ http://www.mhrr.gov.ba/ljudska_prava/djeca_bih/Smjernice%20za%20prikupljanje%20podataka%20u%20oblasti%20maloljetnickog%20

projekat "Pravda za svako dijete" (UNICEF), kontinuirano se realizuju edukacije stručnih saradnika, tužilaca i sudija za maloljetnike.

[prestupnistva%20BiH.pdf](#)

PREPORUKE

- Unaprijediti uslove smještaja i boravka maloljetnika i djece u postojećim ustanovama za izdržavanje kazne maloljetničkog zatvora i odgojnih mjera.
- Obezbijediti potrebnu infrastrukturu u tužilaštvima i sudovima za rad s maloljetnim počiniocima krivičnih djela, stalno educirati stručne saradnike, tužioce i sudije.
- Materijalno i kadrovski osposobiti policijske organe i centre za socijalni rad, te nastaviti s njihovim specijalističkim edukacijama.
- Uspostaviti jedinstvenu bazu maloljetničkog prestupništva, odnosno jedinstven i usaglašen način vođenja evidencije i statistike.
- Podizati svijest javnosti o prevenciji maloljetničkog prestupništva.
- Osigurati finansijska i materijalna sredstava za potpunu implementaciju mjera zacrtanih u Revidiranoj strategiji za implementaciju Aneksa 7 Dejtonskog mirovnog sporazuma i Akcionog plana za stambeno zbrinjavanje Roma.
- Osigurati sistemski pristup zdravstvenom osiguranju svoj djeci, Romima i povratnicima.
- Školskoj djeci sa statusom prognanika, raseljene osobe, djeci u stanju socijalne potrebe ili Romima osigurati besplatne školske knjige i pribor, besplatan prevoz do škole, odnosno fakulteta, školsku užinu te odgovarajuće povlastice pri smještaju u učeničke i studentske domove.
- Djeci manjinskim povratnicima osigurati pohađanje nastave po nacionalnoj grupi predmeta.
- Razviti mehanizme nadzora porodica s djecom kod kojih postoji rizik od odlaska na strana ratišta i pravovremeno reagovati prema nadležnim sigurnosnim službama u slučaju sumnje da se priprema odlazak ili da je dijete napustilo obrazovanje.
- Djecu koja su izložena prosjačenju i drugim oblicima ekonomske eksploatacije tretirati u sistemu socijalne zaštite kao posebno ranjivu korisničku kategoriju, a dnevno zbrinjavanje djece kao uslugu u sistemu socijalne zaštite.

PREPORUKE

- Na nivou Federacije donijeti okvirni protokol o postupanju u slučajevima prosjačenja i drugih oblika ekonomske eksploatacije djece te razviti institucionalni mehanizam i na nižim nivoima vlasti.
- Osigurati sistemsku podršku radu dnevnih centara za djecu koja su uključena u život i rad na ulici.
- Formalizovati minimalne standarde za usluge dnevnih centara za djecu koja su uključena u život i rad na ulici.
- Uspostaviti jedinstvenu metodologiju prikupljanja i vođenja podataka o djeci izloženoj prisilnom i štetnom radu.
- Osigurati kontinuiranu i efikasnu obuku profesionalaca iz socijalnog, obrazovnog, zdravstvenog sektora, pravosudnih institucija i policije o temi prisilnog i štetnog rada djece.
- Podizati svijest javnosti o pravima i potrebama djece s ulice s ciljem smanjivanja predrasuda i stereotipa.
- Osigurati sistemske permanentne i praktične obuke o identifikaciji maloljetnih žrtava trgovine ljudima, koja su izložena prosjačenju i prinudnim/ugovorenim brakovima, posebno osoblja koje može doći u kontakt s mogućim žrtvama (policije, socijalnih radnika, osoblja prihvatilišta za djecu, inspektore rada, zdravstvene radnike i NVO-e).
- Poduzeti i podržati sveobuhvatno istraživanje o pitanjima rasprostranjenosti i prirodi ugovorenih dječijih brakova u BiH.
- Osigurati da djeca žrtve/svjedoci trgovine ljudima dobiju specijalizovanu njegu, podršku i odgovarajući smještaj.
- Ojačati kapacitete stručnih saradnika u tužilaštvu za uzimanje izjave od djeteta žrtve trgovine ljudima, posebno kada je riječ o djeci s intelektualnim poteškoćama.

SPIŠAK SKRAĆENICA

OP.....	Opcioni protokol o komunikacijskim procedurama uz Konvenciju o pravima djeteta
UN.....	Ujedinjene nacije
BiH.....	Bosna i Hercegovina
RS.....	Republika Srpska
FBiH.....	Federacija Bosne i Hercegovine
IPA 2.....	Instrument for Pre-accession Assistance 2 (Instrument za predpristupnu pomoć)
EU.....	European Union (Evropska unija)
UNICEF.....	United Nations International Children's Emergency Fund
NVO.....	Nevladina organizacija
BD.....	Brčko Distrikt
BHS.....	Bosansko, hrvatsko i srpsko (govorno područje)
bh.....	Bosansko-hercegovački
JMB.....	Jedinstveni matični broj
UNHCR.....	United Nations High Commissioner for Refugees
TV.....	Televizija
RTV.....	Radio-televizija
BHT.....	Bosanskohercegovačka televizija
JU.....	Javna ustanova
GIZ.....	Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit (Njemačka organizacija za međunarodnu saradnju)
JP RTRS.....	Javno preduzeće Radio-televizija Republike Srpske
ZE-DO kanton.....	Zeničko-dobojski kanton
ZDK.....	Zeničko-dobojski kanton
CSR.....	Centar za socijalni rad
MUP.....	Ministarstvo unutrašnjih poslova
MLJPI BiH.....	Ministarstvo za ljudska prava i izbjeglice Bosne i Hercegovine
CIPS.....	Citizens Identity Protection System (Sistem zaštite identiteta građana)
AKAZ.....	Agencija za kvalitet i akreditaciju u zdravstvu u Federaciji BiH
DiTePer.....	Cjepivo protiv difterije, tetanusa i pertusisa (velikog kašlja)
Hib.....	Haemophilus influenzae tip b
CIN.....	Centar za istraživačko novinarstvo
BDP.....	Bruto domaći proizvod
UNDP.....	United Nations Development Programme (Razvojni program Ujedinjenih nacija)

EC	European Commission (Evropska komisija)
UNEP	United Nations Environment Programme (Program Ujedinjenih nacija za okoliš)
NATO	North Atlantic Treaty organisation (Sjeveroatlantski sporazum)
AP	Akcioni plan
KM	Konvertibilna marka
FUP	Federalna uprava policije
CEM	Centar za edukaciju mladih
BPK	Bosansko-podrinjski kanton
KS	Kanton Sarajevo
TK	Tuzlanski kanton
SBK	Srednjobosanski kanton
USK	Unsko-sanski kanton
NPP	Nastavni plan i program
USAID	U.S. Agency for international development (Američka agencija za međunarodnu pomoć)
VTSV	Visoko sudsko i tužilačko Savjet/Vijeće
NEVAC	Network for elimination violence against children (Mreža za eliminaciju nasilja nad djecom)
PISA	Programme for International Student Assessment (Međunarodna istraživanja za procjenu znanja i vještina petnaestogodišnjih učenika)
TIMSS	Trends in International Mathematics and Science Study (Međunarodno ispitivanje učeničkih postignuća u matematici i prirodnim naukama)

